

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Кваліфікаційна робота

магістра

на тему **Формування навичок самостійної роботи у студентів медичних
закладів освіти**

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0119-3
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
освітньої програми Педагогіка вищої школи
Л. М. Бамбизов

Керівник доцент кафедри педагогіки та
психології освітньої діяльності,
доцент, к.філос.н. Іванова Л. С.

Рецензент доцент кафедри педагогіки та
психології освітньої діяльності,
доцент, к.пед.н, Козич І. В.

Запоріжжя

2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ.....	11
1.1. Науково-теоретичний аналіз сутності самостійної роботи студентів у закладі вищої освіти.....	11
1.2. Стан наукової розробленості проблеми формування навичок самостійної роботи у студентів медичних закладів освіти.....	20
1.3. Обґрунтування методологічних підходів і методів дослідження проблеми формування навичок самостійної роботи у студентів медичних закладів освіти.....	33
РОЗДІЛ 2. НАУКОВІ ЗАСАДИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ.....	41
2.1. Специфіка підготовки майбутніх лікарів у медичних закладах освіти.....	41
2.2. Особливості організації самостійної роботи студентів медичних закладів освіти.....	64 50
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ.....	63
3.1. Результати практичного дослідження формування навичок самостійної роботи у студентів медичних закладів освіти.....	63
3.2. Рекомендації щодо формування навичок самостійної роботи у студентів медичних закладів освіти.....	73
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82
ДОДАТКИ.....	89

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасні світові тенденції у сфері вищої освіти визначають найбільш пріоритетні задачі щодо підготовки кваліфікованого спеціаліста, здатного бути конкурентним на ринку праці, професійно компетентного, відповідального, спроможного бути ефективним на рівні світових стандартів, готового до постійного особистісного зростання та соціальної і професійної мобільності. Тому сьогодні головною рисою постійно оновлюваної парадигми національної системи вищої освіти є перехід до концепції особистісно орієнтованого навчання, яке передбачає досягнення майбутнім спеціалістом такого рівня професійної компетенції, який гарантує пріоритетний розвиток інтелекту на основі синтезу фундаментальних і практичних знань, оволодіння інформаційними і комунікаційними технологіями, вміння трансформувати набуті знання в інноваційні технології, формування й розвиток навичок самостійного отримання знання, критичного мислення.

Виходячи з цього, пріоритетною ціллю медичної освіти і головним критерієм її ефективності стає розвиток особистісного потенціалу і реалізація професійної складової майбутнього лікаря. Цієї мети неможливо досягнути, якщо брати за основу освітнього процесу лише передачу і засвоєння готової суми знань. У навчанні студентів медичних закладів освіти на перше місце висувається формування у них вміння самостійно здобувати нові знання і готовність застосовувати їх для вирішення професійних задач.

Крім того, інтеграція системи вищої освіти України в європейський і світовий освітній простір, ставить перед нею якісно нові завдання, зокрема щодо реалізації ідеї навчання протягом життя. Усвідомлена потреба у постійному саморозвитку, безперервній освіті повинна стати основоположною для сучасного випускника медичного вищого закладу освіти. Без такого прогресивного виду навчальної діяльності як самостійна робота студента

досягти поставлених завдань практично неможливо.

Таким чином, актуальність проблеми формування навичок самостійної роботи у студентів медичних закладів освіти обумовлена низкою факторів: по-перше, включенням української вищої освіти у європейський і світовий освітній простір; по-друге, необхідністю оволодіння студентами усім арсеналом навчальних технологій і методик, в тому числі самостійного здобуття знань, адже саме завдяки ним закладаються основи самостійної професійної діяльності майбутньої майбутнього лікаря; по-третє, самостійна пізнавальна діяльність сприяє формуванню професійної відповідальності і вимогливості до себе, що є необхідними професійними атрибутами лікаря; по-четверте, необхідністю оволодіння методикою організації і контролю за самостійною роботою студента з боку науково-педагогічних працівників медичних закладів вищої освіти, які часто не маючи педагогічної освіти, не в повній мірі опанували такі методики. Тому, вважаємо, що обрана нами тема кваліфікаційної роботи є надзвичайно актуальною і своєчасною.

Проблема даного дослідження зумовлена тим, що вимоги щодо рівня професійної підготовки майбутнього лікаря, до його особистісних якостей, сформованої системи цінностей, професійної направленості мислення (клінічного мислення), емоційних і вольових якостей невинно зростають, а існуюча система медичної підготовки в Україні значно відстає від цих вимог.

Майбутньому лікарю необхідно володіти різноманітними компетентностями у значно більшій мірі аніж представникам інших професій (ситуація пандемії у світі неодноразово довела це), а це, в свою чергу, передбачає саморозвиток його власної професійної, ціннісно-сміслової, культурної сфери. Саморозвиток неможливий без правильно організованої самостійної діяльності студента.

Визначаючи пріоритети вищої медичної освіти, фахівці вважають, що випускник медичного закладу вищої освіти повинен оволодіти професійними компетентностями на сучасному науковому рівні розвитку медичної науки, бути озброєним досвідом постійного самовдосконалення у профілі обраної

спеціалізації. У зв'язку з цим особливо важливим є усвідомлення студентами того факту, що самостійна робота покликана завершувати задачі усіх інших видів навчально діяльності, адже знання, які не стали об'єктом власної діяльності, не вважаються справжнім надбанням особистості. Для реалізації вимог і викликів сучасності в медичних закладах вищої освіти необхідно створити відповідні умови для особистісного і професійного зростання і творчої направленості особистості майбутнього лікаря. В той же час у медичних закладах вищої освіти до сих пір не віднайшли оптимального балансу між навчанням аудиторним і самостійною роботою студента, не визначились з об'ємом і змістом знання для самостійного опрацювання, не оволоділи методиками мотивації студентів до ефективної самостійної діяльності.

Таким чином, спостерігається протиріччя між сучасними вимогами щодо зміщення акценту на всебічний розвиток організаційних форм і методів самостійної роботи з метою формування у студентів навичок самоосвіти і саморозвитку і реальною ситуацією у вищих медичних закладах освіти, де найбільш розповсюдженими залишаються академічні традиційні підходи до організації освітнього процесу.

На нашу думку, такий стан речей зумовлений низкою об'єктивних і суб'єктивних факторів, дослідження яких планується здійснити в рамках даної кваліфікаційної роботи.

Об'єкт дослідження. Самостійна робота студента як вид навчальної діяльності.

Предмет дослідження. Формування навичок самостійної роботи у студентів медичних закладів освіти.

Мета. Дослідити фактори, що впливають на формування навичок самостійної роботи у студентів медичних закладів освіти та запропонувати модель організації самостійної роботи в процесі навчання, направленої на формування професійних і особистих компетентностей.

Виходячи із поставленої мети, планується вирішити наступні **завдання**:

1. Здійснити науково-теоретичний аналіз сутності самостійної роботи

студентів у закладі вищої освіти.

2. Дослідити стан наукової розробленості проблеми формування навичок самостійної роботи у студентів медичних закладів освіти.

3. Обґрунтувати методологічні підходи і методи дослідження проблеми формування навичок самостійної роботи у студентів медичних закладів освіти.

4. Виявити специфіку підготовки майбутніх лікарів у медичних закладах освіти.

5. Дослідити особливості організації самостійної роботи студентів медичних закладів освіти.

6. Проаналізувати результати практичного дослідження формування навичок самостійної роботи у студентів медичних закладів освіти.

7. Розробити рекомендації щодо формування навичок самостійної роботи у студентів медичних закладів освіти.

Методи дослідження. В роботі використана філософська, загальнонаукова і науково-педагогічна методологія. Дослідження спирається на діяльнісний, аксіологічний, особистісно-орієнтований підходи. Із філософської методології використано діалектичний метод, із загальнонаукової – методи аналізу і синтезу, індукції і дедукції, класифікації і порівняння. Науково-педагогічна методологія представлена соціально-педагогічним опитуванням.

Гіпотеза. Ми припускаємо, що процес формування навичок самостійної роботи студента у медичному закладі освіти буде більш ефективним, якщо враховуватиме такі умови:

– підхід до організації самостійної роботи як до основи освітнього процесу;

– зміна позиції викладача медичного закладу вищої освіти з викладача-лектора на викладача-педагога, який використовує усе надбання психолого-педагогічної науки в організації освітнього процесу, перетворюючи його на співпрацю зі студентом;

– найбільш повно будуть використані організаційно-педагогічні ресурси освітнього простору медичного університету.

Новизна роботи полягає у комплексному дослідженні самостійно роботи студента медичного закладу освіти як виду навчальної діяльності, її особливостей і специфіки. Практичне значення роботи полягає у розробці рекомендацій щодо підвищення ефективності формування навичок самостійної роботи студентів медичних закладів освіти, які можуть бути практично реалізовані в освітньому процесі.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

1.1. Науково-теоретичний аналіз сутності самостійної роботи студентів у закладі вищої освіти

Жодна наука не здатна існувати без єдиної семантичної, тобто понятійної структури. Поняття й категорії науки – це узагальнена думка, у якій відображається суттєві й необхідні ознаки досліджуваного предмета чи явища. З'ясовано, що без понять система знання існувати не може, більш того, вона й існує лише на їх основі. Тому, вивчення сутності наукового поняття як необхідного елементу наукової теорії, є важливим завданням кожної галузі наукового знання, так само як розробка наукових методів входить у коло питань теорії пізнання [35, 156].

Виконуючи поставлені дослідницькі завдання, у даному підрозділі буде здійснено науково-теоретичний аналіз сутності самостійної роботи студентів у вищому закладі освіти. Так, в Законі України «Про вищу освіту» у розділі IX «Організація освітнього процесу» статтею 47 визначено: «Освітній процес – це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться у закладі вищої освіти (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості. Формами організації освітнього процесу є: 1) навчальні заняття; 2) самостійна робота; 3) практична підготовка; 4) контрольні заходи» [50].

Отже, в Законі України самостійна робота визначена як елемент освітнього процесу, як одна з форм, що забезпечує засвоєння, примноження і

використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються.

Дещо ширше розкривається зміст самостійної роботи у «Положенні про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах», затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України № 1310 від 13 листопада 2014 р., де зазначається «самостійна робота студента є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Зміст самостійної роботи студента над конкретною дисципліною визначається навчальною програмою дисципліни, методичними матеріалами, завданнями та вказівками викладача. Самостійна робота студента над засвоєнням навчального матеріалу з конкретної дисципліни може виконуватися у бібліотеці вищого навчального закладу, навчальних кабінетах, комп'ютерних класах (лабораторіях), а також в домашніх умовах» [49].

Але ці визначення є доволі стислими, формальним і не розкривають усієї глибини й сутності даної навчальної форми. Тому, подальший науково-теоретичний аналіз сутності самостійної роботи студентів у закладах вищої освіти буде здійснюватися шляхом вивчення наукової літератури.

Розглянувши низку наукових публікацій вітчизняних і закордонних науковців: філософів, педагогів, психологів, зокрема В. Буряка, І. Дроздової, О. Малихіна, Т. Картель, Є. Романової, Л. Бершедової, М. Когана, П. Підкасистого, Н. Шевченко та багатьох ін., які публікувались протягом останніх двох десятиліть, ми пересвідчилися, що сучасні світові соціокультурні тенденції в освіті орієнтовані не на передачу певної суми знань, а на самоцінність ідеї безперервної освіти, коли студенти зорієнтовані на самоосвіту, самостійний пошук наукової інформації, постійний саморозвиток та самовдосконалення. Такий новий підхід до набуття професійних знань докорінно змінив зміст і структуру освітніх програм, навчальних планів, форм і методів навчальної діяльності. В наслідок чого сьогодні спостерігається скорочення аудиторного навантаження, заміна пасивного прослуховування лекцій зростанням долі самостійної роботи студента. Центр тяжіння у навчанні переміщується з викладання на учіння, тобто самостійну діяльність студента у

навчанні.

Самостійна робота передбачає, що студент виконує різного роду завдання, що містять в собі програмний матеріал, але який не висвітлюється під час аудиторних занять. Така діяльність сприяє розвитку й активізації творчої діяльності студентів і може розглядатися як резерв підвищення якості підготовки фахівця. Здійснюючи самостійний пошук наукової інформації і тим самим самостійно оволодіваючи знаннями, студент поступово усвідомлює, що самостійна робота є вінцем усіх інших видів навчальної роботи, адже ніякі знання, які не є об'єктом власної діяльності, не вважаються справжнім набуттям особистості. Про це ще у ХІХ ст. відомий німецький педагог і філософ А. Дістервег писав: «Розвиток і освіта жодній людині не можуть бути надані або повідомлені. Усякий, хто бажає до них долучитися, повинен досягти цього власною діяльністю, власними силами, власною напругою. Ззовні він може отримати лише поштовх до освіти» [20].

Як вже вище зазначалось, до питання щодо ролі самостійної роботи студентів зверталось багато вчених, однак і дотепер єдиного розуміння сутності самостійної роботи в сучасній педагогіці вищої школи не склалось. Так, В. Введенський пропонує розглядати її як діяльність студентів, спрямовану на оволодіння і засвоєння ними знань, умінь і навичок без безпосереднього впливу з боку викладача, хоч і під його керівництвом [11; 12]. О. Малихін інтерпретує самостійну роботу як таку, що організовується і керується самим студентом у максимально зручній і раціональній для нього час; студент сам контролює і процес здобуття знань і результат [39]. На думку Т. Картель, самостійна робота студента є засобом організації навчального або наукового пізнання, яке виступає у якості: 1) об'єкту його діяльності, визначеного навчальними планами та програмами; 2) форми здійснення студентом певного способу діяльності щодо виконання конкретного навчального завдання, яка призводить до отримання нового знання або поглиблення вже існуючого [26]. Американські науковці Д. Джонсон, Р. Джонсон, Е. Джонсон-Холубек визначають самостійну роботу студента як вищу форму навчальної діяльності,

форму самоосвіти, внутрішньо мотивовану діяльність, усвідомлену студентом, вільно обрану ним за своїм власним інтересом [19].

Дехто з дослідників, наприклад, В. Луценко, розглядає самостійну роботу не просто як таку, що здійснюється студентом поза аудиторним часом, а як особливу форму діяльності, виконання якої потребує творчого підходу і вміння отримувати знання самостійно. Вона є ключовою складовою освітнього процесу, оскільки сприяє формуванню навичок, вмінь, прийомів пізнавальної діяльності і забезпечує інтерес до творчої роботи. При виконанні самостійної роботи проявляються такі необхідні сучасному професіоналу особистісні якості як активність, ініціативність, відповідальність за її хід і результати, а також формуються навички самоорганізації і самоконтролю[36, 23].

Порівнюючи різні підходи щодо визначення сутності поняття «самостійна робота», можна виокремити деякі загальні ознаки, на яких наголошують майже усі автори, а саме: вона відбувається без безпосередньої участі педагога, реалізується завдяки прояву самостійності і активності студента. Разом з тим науково-педагогічний працівник хоч і залишається «за кадром», при цьому відіграє важливу роль у цьому процесі тим, що надає самостійній роботі цільового спрямування, навчально-методичного керування і системи контролю.

Підводячи підсумки щодо змісту і сутності дефініції «самостійна робота студента», ми бачимо, що у працях вітчизняних і закордонних вчених відображені такі аспекти самостійної роботи студента в навчальному процесі як:

- 1) робота за завданням викладача але без його безпосередньої участі;
- 2) специфічний вид навчальної діяльності або дидактичний засіб навчання;
- 3) позааудиторна навчальна діяльність, організована на засадах самоорганізації і самоосвіти;
- 4) творча діяльність, яка потребує внутрішньої мотивації, в основі якої лежить пізнавальний інтерес;

- 5) пряме і опосередковане формування культури навчальної діяльності;
- 6) опора на моделювання ситуацій по вирішенню професійних задач;
- 7) формування самостійності і критичності мислення, здатності до саморозвитку, самовдосконалення і самоорганізації;
- 8) навчальна діяльність, яка надає максимальні можливості для індивідуалізації навчального процесу.

Таким чином, в результаті проведеного аналізу маємо наступне: самостійна робота як форма організації освітнього процесу у вищому навчальному закладі – це активна і цілеспрямована діяльність студента під керівництвом науково-педагогічного працівника, яка забезпечує у нього вироблення вмінь і навичок отримання спеціальних знань шляхом раціональної і мотивованої самоорганізації свого часу. Самостійна робота стимулює пізнавальну активність студента, сприяє формуванню якостей особистості, необхідних для подальшої самостійної професійної діяльності. Все це може бути реалізоване лише за умови, що студент є суб'єктом освітнього процесу, тобто безпосереднім його учасником.

Згідно вимог нормативних документів самостійна робота студентів є обов'язковим компонентом освітнього процесу, оскільки на неї покладається важлива функція щодо закріплення отриманих під час аудиторних занять знань шляхом набуття навичок осмислення і розширення їх змісту, навичок вирішення актуальних проблем формування загальнокультурних і професійних компетенцій, науково-дослідної роботи, підготовки до інших форм освітнього процесу (семінарських, лабораторних, практичних занять та форм підсумкового контролю).

Спираючись на зміст поняття «самостійна робота студента у закладах вищої освіти, можемо сформулювати її основні завдання. Це, перш за все: 1) якісне оволодіння і засвоєння знань і практичних вмінь з конкретної дисципліни; 2) розширене і поглиблене вивчення дисципліни з метою засвоєння фундаментальних предметних і методологічних знань і способів професійної діяльності; 3) розвиток стійкого пізнавального інтересу щодо опанування

професією; 4) формування уявлень студента щодо своїх індивідуальних, в тому числі, інтелектуальних здібностей; 5) надбання вміння самостійно вчитись в усіх напрямках пізнавальної, практичної, науково-дослідної, рефлексивної, проектної діяльності; 6) розвиток досвіду репродуктивної, творчої, прогностичної, ціннісно-оціночної діяльності; 7) розвиток у студента особистісних і професійно значимих якостей, індивідуального стилю мислення, загальних і специфічних професійних здібностей.

Як справедливо зауважує білоруська дослідниця С. Щекудова, щоб самостійна робота дійсно могла реалізувати поставлені перед нею завдання, в її організації необхідно спиратися на такі принципи:

– принцип інтерактивності навчання (забезпечення інтерактивного діалогу і зворотного зв'язку між керівником і студентом, який дозволяє здійснювати контроль і корекцію дій студента);

– принцип розвитку інтелектуального потенціалу студента (формування теоретичного, алгоритмічного, критичного стилів мислення, вміння приймати оптимальні або варіативні рішення у складних ситуаціях, вміння опрацьовувати інформацію);

– принцип науковості (формування вміння передбачати (будувати гіпотези), аналізувати, вирішувати наукові проблеми);

– принцип забезпечення цілісності і неперервності дидактичного циклу навчання (надання можливості виконання усіх ланок дидактичного циклу в межах теми, розділу, модулю) [71, 17].

Для подальшого дослідження формування навичок самостійної роботи саме у студентів медичних закладів освіти, важливо також звернути увагу на її класифікацію за видами і способами діяльності. Згідно методології наукового пізнання класифікація будь-яких явищ і процесів здійснюється на підставі важливих (з точки зору класифікації) критеріїв [33, 75].

Взагалі критеріїв або підстав для класифікації може бути велика кількість. Із джерел, які вивчались в ході підготовки даної кваліфікаційної роботи, ми бачимо, що до теперішнього часу науковцям не вдалось створити

єдиної універсальної класифікації видів самостійної роботи, яка б рівномірно враховувала і зовнішні, і внутрішні сторони самостійної навчальної діяльності студентів. Так, наприклад, І. Шимко, серед критеріїв, за якими визначаються види самостійної роботи студента, науковець виокремлює такі: 1) за характером діяльності студента; 2) за дидактичними цілями; 3) за змістом; 4) за способами і засобами діяльності студентів; 5) за рівнем самостійності діяльності; 6) за формою звітності [69, 34].

За цими критеріями автор визначає такі види самостійної роботи [69, 35] (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Види самостійної роботи студента

№	Критерій класифікації	Вид самостійної роботи
1	Характер діяльності студента	Репродуктивна; частково-пошукова; дослідницька
2	Дидактичні цілі	Поточне опрацювання матеріалу (виконання домашнього завдання, конспектування першоджерел, підготовка до семінарських і лабораторних занять); самостійне вивчення теми, складання плану-конспекту доповіді, підготовка наукового виступу;
3	Зміст	Робота з метою набуття нових знань, вдосконалення знань (закріплення, застосування знань)
4	Способи і засоби діяльності студентів	Пошук і аналіз наукової інформації, вирішення ситуативних задач (кейсів), аналіз навчального кінофільму, реферування, рецензування
5	Рівень самостійності	Дії за засвоєним алгоритмом або інструкцією, тренувальні завдання, реконструктивні самостійні завдання по вирішенню наукових задач, дослідницькі завдання з високим рівнем самостійності
6	Форма звітності	Доповідь на семінарі, курсова робота, стаття для публікації у фаховому виданні, доповідь на науковій конференції

Н. Головка до запропонованого класифікатору додає ще декілька позицій:

1) критерій – за ступенем трудомісткості, вид самостійної роботи – легка, середньої складності, складна; 2) критерій – за методами самостійної роботи,

вид самостійної роботи – аналітична, експериментальна, моделювання (конструювання) об'єктів чи ситуацій; 3) критерій – за ступенем обов'язковості, вид самостійної роботи – обов'язкова, бажана, добровільна [15, 20].

На нашу думку, це далеко не вичерпний перелік видів самостійної роботи студента. Так, наприклад, в залежності від профілю закладу вищої освіти (гуманітарний, технічний, медичний, військовий, спортивний, мистецький тощо) можуть пропонуватись специфічні види самостійної роботи.

Оскільки метою даної роботи є не лише усвідомлення самої сутності самостійної роботи студента, а ще й дослідження факторів, які впливають на формування навичок самостійної роботи у студентів медичних закладів освіти, то важливо звернутись також до поняття «навички». Як стверджує дидактика, складова педагогіки, напрямок, який досліджує закони, закономірності, принципи і засоби навчання, навички – це компоненти практичної діяльності, котрі виявляються під час виконання необхідних дій, доведених до певного рівня досконалості (автоматизму) шляхом неодноразового повторення [8, 43]. Автори посібника також зазначають, що «процес оволодіння знаннями – це результат активної самостійної пізнавальної діяльності. Педагог не має змоги «передавати» знання. Він може лише спонукати учня до навчальної праці, навчити методам такої роботи. Уже за своєю природою кожна людина прагне до активної самостійної дії в будь-якій сфері діяльності. Не випадково малюкам властива фраза «Я сам». Це природне прагнення в процесі пізнання навколишньої дійсності виявити самостійність і активність. Тому так важливо педагогам зважати на природне прагнення людини до активної самостійної діяльності» [8, 39].

Вище вже говорилося, що сьогодні центр тяжіння у навчанні переміщується з викладання на учіння, тобто самостійну діяльність студента у навчанні. Тоді важливо зрозуміти, як сформувати навички до такого виду діяльності. Власне, цьому присвячена уся кваліфікаційна робота, особливо її третій розділ. Тут же ми зупинимось лише на декількох моментах.

По-перше, самостійна робота студента повинна бути обов'язковим

(нормативним) компонентом освітнього процесу. Це означає, що постійно (а не за бажанням: хочу-не хочу, обов'язково-необов'язково) виконуючи вправи самостійної роботи, студент доводить свої дії до автоматизму, тобто формує навичку. Наприклад, робота з науковими джерелами і постійний пошук інноваційних досягнень в сфері медичної науки. Або постійне відпрацювання тих чи інших практичних вправ, дослідів, маніпуляцій тощо.

По-друге, види, зміст і форми самостійної роботи повинні відповідати основному запиту студента – формуванню професійних компетентностей, які в майбутньому дозволять самореалізуватися як професіоналу і достойно заробляти.

По-третє, розробити спонукальні механізми, що змушуватимуть студента постійно виконувати завдання самостійної роботи. Серед таких механізмів звичайно є як традиційні: мотивація, контроль, стимулювання, але однакові для всіх студентів. Так і новітні, побудовані на принципах особистісно-орієнтованої освіти, тобто такі, що орієнтуються виключно на особистість кожного конкретного студента: на його потреби, інтереси, запити, інтелектуальні здібності тощо. І, нарешті, по-четверте, зміна позиції самого викладача. Тобто, в організації самостійної роботи викладач виступає у ролі консультанта, при цьому чітко, доступно пояснює, що треба зробити, як, а головне – очікуваний результат, тобто яке вміння і навичка будуть сформульовані в процесі такої діяльності, як це допоможе у майбутній професії. Звичайно, викладач, в даному випадку, сам повинен володіти психолого-педагогічними компетентностями. Ось чому спеціальні знання педагогіки і психології вищої школи стають необхідними для викладачів вищих медичних закладів освіти.

Підбиваючи підсумок даного підрозділу, зробимо наступний висновок. Світовим трендом розвитку сучасної університетської освіти є кардинальне зміщення акцентів з викладання на учіння, яке проявляється у таких тенденціях:

– сучасні соціокультурні умови значно підвищують самоцінність ідеї безперервної освіти, коли від студентів (і не лише) вимагається постійне

вдосконалення власних знань;

– в умовах інформаційного суспільства відбувається принципова зміна організації освітнього процесу, що проявляється у скороченні аудиторного навантаження і заміна пасивного прослуховування лекцій на самостійне їх здобуття;

– центр тяжіння переміщується з викладання на учіння як самостійну діяльність студента.

У зв'язку з чим стає очевидною необхідність формування у студента системи вмінь і навичок самостійної роботи, культури самоосвіти, самоорганізації і самоконтролю. Це зумовило збільшення долі самостійної роботи в загальному обсязі навчального часу студента. Систематична, раціонально організована, ефективно керована самостійна робота студента стає домінантною в сучасних умовах здійснення ступеневої (молодший спеціаліст, бакалавр, магістр, аспірант) підготовки майбутнього професіонала.

1.2. Стан наукової розробленості проблеми формування навичок самостійної роботи у студентів медичних закладів освіти

Будь-який дослідник, який розпочинає власний науковий пошук, не повинен оминати усе попереднє наукове надбання, адже він ризикує припуститись двох основних помилок: по-перше, втратити найкращий досвід, досягнутий попередніми поколіннями дослідників, по-друге, спробою «наново винаходити колесо», тобто відкривати те, що вже відкрито і відоме. Уникнути подібного дозволить ретроспективний аналіз стану наукової розробленості проблеми формування навичок самостійної роботи у студентів, в тому числі медичних закладів освіти.

За увесь період свого існування педагогічна наука накопичила величезний досвід думок, підходів, щодо розуміння ролі і значимості самостійної роботи як учнів загальноосвітніх закладів, так і студентів вищих

зкладів освіти різних профілів і спеціалізацій. Безумовно, в рамках одного підрозділу неможливо проаналізувати педагогічний досвід усіх попередніх цивілізацій, тому зупинимось лиш на тих, в яких наголошувалось на значній ролі самостійної роботи як основи становлення суб'єкта навчання.

Перші згадки про самостійну роботу зустрічаються у філософсько-педагогічних трактатах стародавнього Китаю. Китайські мудреці намагались теоретично осмислювати процес навчання і виховання. Однією з найвпливовіших філософських шкіл, які сформувались у Китаї в період VI ст. до н.е., було конфуціанство. Великий вплив на розвиток китайської педагогіки мав Конфуцій і його послідовники. Мислителем був узагальнений педагогічний досвід стародавнього Китаю і висловлювались оригінальні ідеї щодо виховання і навчання. Так, підхід до навчання, висловлений Конфуцієм, зводився до короткої, але ємної формули: навчання повинно супроводжуватись легкістю і узгодженістю між учеником і вчителем та самостійністю роботи учня. Наставник піклується про те, щоб навчити своїх вихованців самостійно ставити і вирішувати різні питання. Виховання мислитель і педагог трактував як моральне самовдосконалення особистості[31].

Беззаперечно, китайська педагогіка зробила великий внесок у розвиток досліджуваної проблематики, але вона мала свою специфіку, зумовлену приналежністю до східного типу цивілізації і ментальності. Тому, значно більший вплив на розвиток європейської педагогічної думки мали філософсько-педагогічні ідеї Античності. Серед них можна виокремити декілька шкіл, які прославляли значимість самодіяльності учнів і їх внесок у самоосвіту. Наприклад, школа Софістів центральною педагогічною ідеєю вважала навчання і виховання активних громадян полісу. Досягти ж цього без вирішальної участі самої людини неможливо, тому софісти пропонували переглянути уявлення щодо ідеалів навчання і виховання. Оскільки, на їх думку, будь-яка істина – відносна, то кожна людина щоразу повинна індивідуально відкривати для себе розуміння оточуючого світу.

Сократ – один із засновників вчення про «добру природу людини», вважав

головним критерієм прояву «доброї природи» у застосуванні людських здібностей до самоосвіти і самопізнання. При цьому мислитель не применшував значення педагога, але відводив йому особливу роль. Головною місією наставника Сократ вважав «пробудження могутніх душевних сил учня. В такому «повивальному мистецтві» і є основне призначення Учителя» [62].

В цій частині огляду стану наукової розробленості досліджуваної проблематики вважаємо за необхідне звернутись також до думок Платона, великого мислителя того часу. Філософ запропонував широку програму навчання і виховання, де «червоною ниткою» проходить думка про їх взаємозв'язок з суспільним устроєм. Згідно Платона, суспільство і освіта не лише взаємопов'язані, але й реформують одне одного. Особливо філософ наголошував на соціальних функціях виховання і навчання. Тут ми бачимо, що думка, висловлена більше двох тисяч років тому, в повній мірі відображає сьогодення.

Не переказуючи усі важливі роздуми автора, зупинимось на тих, які важливі для розуміння сутності самостійної роботи. 1) Платон вважав, що навчання методом самоосвіти, навчальної самодіяльності здатне значно покращити здібності людини. 2) Мислитель виокремлював три послідовних рівня навчання: початковий, де кожний набуває основи знань; проміжний – з більш поглибленою інтелектуальною підготовкою з орієнтацією на різні соціальні ролі (воїн, публічний чиновник, правник, громадянин тощо). Неодмінною умовою такого навчання була рольова гра. Той, хто навчається сам обирає якусь роль і самостійно моделює рольову поведінку, відтворюючи в ній набуті знання. На цьому рівні пропонувалось також крім вивчення обов'язкових дисциплін (математики, планометрії, астрономії та ін.) сприяти самовдосконаленню, виховувати в собі акуратність та співмірність. Третій рівень – вищий. Він доступний лише для ретельно відібраних молодих людей, які в майбутньому повинні ставати мислителями, Учителями, правителями [62].

Як бачимо (звичайно у трансформованому вигляді) ідеї Платона так чи інакше реалізуються в сучасній освітній системі. Аналізуючи ідейне надбання

Платона, ми спостерігаємо в ньому обов'язковий наголос на самостійності і самодіяльності суб'єкта навчання.

Вище представлені погляди і підходи, носили здебільшого філософський смисл. Це були всезагальні роздуми щодо сутності освіти і виховання. Далі проаналізуємо безпосередньо педагогічні думки представників педагогічної науки.

Видатною подією в історії світової педагогіки стали культурні рухи під знаком гуманістичних ідей епохи Відродження і Просвітництва. Головною ідеєю цих рухів було проголошення людини найважливішою цінністю на землі. Скрізь призму гуманістичних ідей прокладалися нові шляхи освіти і виховання. Якщо у попередні часи засилля церковного догмату, церква вчила, що людина у земній юдолі повинна покладати свої сподівання і надії лише на Бога, то центром гуманістичного світогляду була сама людина, яка покладалась на себе, на свої таланти, бажання і прагнення.

В епоху Відродження з'являється нова плеяда педагогів-мислителів, таких як Ф. Рабле, М. Монтень, Т. Мор, Т. Кампанелла, котрі висловлювали думки, що дитину слід виховувати і навчати самостійності, формувати навички вдумливої і критично мислячої людини. Так, М. Монтень у своїй праці «Досвіди» (в деяких перекладах «Проби») говорить про невичерпні людські можливості, а в кожній людині проявляється особливе природне індивідуальне єство. Згідно судженням М. Монтеня, дитина перетворюється на розвинуту особистість не стільки шляхом завчених знань, скільки шляхом розвитку здатності самостійно і критично мислити. Розмірковуючи, якими повинні бути виховання і навчання, М. Монтень радив, щоб більше говорив учень і більше слухав вчитель. Він стверджував, що необхідно привчати учнів самостійно досліджувати оточуючий світ. В ході такого дослідження слід усе перевіряти, а не запам'ятовувати, засвоювати із поваги до авторитетів. Інтелектуальне навчання, на думку Монтеня, – це своєрідне особистісне привласнення знань [42].

Велику роль у розвитку теорії самостійності у навчанні відіграли погляди

Я. Коменського, І. Песталоцці і А. Дистервега, які поглиблювали думку щодо активізації навчання засобами формування самостійності та організації самостійної роботи учнів.

Мислитель, основоположник наукової педагогіки, «великий дидактик» Я. Коменський є автором багаточисельної кількості педагогічних творів, пронизаних духом гуманізму, любов'ю і повагою до людей та їх трудової діяльності. У своїй «Великій дидактиці» він запропонував чотири основні принципи навчання: 1) принцип наочності у навчанні; 2) принцип послідовності (стосовно розташування змісту навчального матеріалу по мірі його ускладнення); 3) принцип радості (педагог стверджував, що учіння повинно проходити легко і викликати радість від оволодіння навчальним матеріалом); 4) міцність знання базується на самостійності і активності в процесі навчання тих, хто навчається. Я. Коменський фіксував такі вагомі думки «У своїх учнів я завжди прагну розвивати самостійність у спостереженні, у мові, у практиці і в застосуванні, як єдину основу для досягнення глибоких і міцних знань та досягнення своєї мети» [29].

І. Песталоцці розробив власну методику навчання, побудовану за засадах евристичного спостереження. Педагог вважав, що такий метод сприяє розвитку самостійності учіння школяра. Акцентуючи увагу на самостійності і самодіяльності у навчанні, Песталоцці говорив: «Око хоче дивитись, вухо – чути, нога – ходити, рука – брати, а розум хоче мислити, міркувати» [46].

А ще педагог наголошує на провідній ролі наставника-педагога в процесі формування в учня навичок самостійно мислити і самостійно навчатись, тобто в процесі формування «здорової людської особистості». Автор наголошує, що процес навчання повинен бути керованим і в той же час з елементами принципу «життя навчить».

Німецький педагог А. Дистервег також високо оцінив роль самодіяльності учіння і самостійної роботи в активному опануванні учнями знань, у формуванні вмінь і навичок, у розвитку пізнавального інтересу. На думку А. Дистервега, самостійність в процесі навчання є одним з

найважливіших засобів розвитку розумових здібностей людини. Педагог стверджував, що розвиток здібностей людини неможливе без її власних зусиль: «самодіяльність є основою розвитку розуму, волі, пам'яті, мислення і особистісних якостей», а «показником професіоналізму вчителя є не вміння повідомити істину, а навчити учня самостійно її знаходити» [21]. Також А. Дистервег відмічав «Розвиток і освіта жодній людині не може бути надані чи повідомлені. Усякий, хто прагне їх отримати, повинен досягти цього власною діяльністю, власними зусиллями. Ззовні він може отримати лише збудження, поштовх» [21].

Важливими з точки зору досліджуваного об'єкта даної роботи є погляди і підходи американського філософа, психолога, педагога Дж. Дьюї. Його наукова спадщина містить більше 180 наукових монографій, статей, нарисів тощо. Нажаль, незначна кількість його праць перекладена українською (російською). Науковця взагалі вважають реформатором у сфері освіти, оскільки низка його дидактичних ідей виходила за рамки звичного сприйняття освіти. Так, наприклад, він пропагував 1) формування і розвиток особистості шляхом осягнення культур безпосередньо в історичних середовищах; 2) вважав, що в освіті провідну роль відіграє соціокультурний контекст; 3) на перше місце в освітньому процесі ставив принцип взаємозв'язку теорії і практики; 4) увагу на формуванні критичного мислення учнів і студентів, і розвитку їх пізнавальної самостійності та багато ін.

Дж. Дьюї вважав, що «просте слухання означає пасивність. Таке навчання пригнічує особистість, активність слухача, його індивідуальність, і, як наслідок, не виробляються якості, принадли для життя у суспільстві, де особистий успіх в основному залежить від вміння приймати самостійні нестандартні рішення» [23]. Тому педагогіку Дж. Дьюї називали прагматичною педагогікою, бо автор постійно наголошував на необхідності безпосереднього зв'язку навчання з практикою життя, опори на цінність досвіду учня, постановки його в позицію дослідника предметного змісту.

Представники психологічної науки не стояли осторонь досліджень

самостійної роботи учня або студента як важливої форми здобуття освіти. В напрямку таких досліджень цікавими є роботи відомого швейцарського психолога і філософа Ж. Піаже, засновника теорії когнітивного розвитку. Науковець вважав, що етапи психічного розвитку дитини – це етапи розвитку її інтелекту, які дитина проходить у формуванні все більш складних форм мислення. У формулюванні своєї теорії Ж. Піаже своєрідно ставився до системи навчання. Звичайно він не заперечував роль навчання у розвитку інтелекту. В той же час вчений робить акцент власній активності дитини в процесі навчання, яка практично не направляє дорослим [47]. Такого підходу дотримувались російські психологи Л. Виготський, П. Гальперін.

П. Гальперін вивчав проблему співвідношення навчання і розвитку. На основі результатів своїх досліджень він створив концепцію поетапного формування розумових дій. Методики навчання, створені на основі даної концепції мають значні переваги не лише в плані засвоєння знань і вмінь відповідної якості, але й суттєво впливають на подальший розумовий розвиток [14]. Теорія П. Гальперіна створила наукове підґрунтя керованого навчання, в якому засвоєння здійснюється ефективно саме тому, що учень відчуває себе у якості самостійного і самодіяльного суб'єкта навчальної діяльності.

Уже в XIX ст. проблему самостійності, як однієї з важливих умов навчання, досліджували в Росії демократи В. Белінський, О. Герцен, Д. Писарєв та інші. Особливо такий підхід характеризував праці О. Герцена. Він глибоко розумів виховну і дидактичну цінність самостійної роботи учнів в процесі навчання. Вчений вважав, що необхідно у них спонукати інтерес до знань, допитливість, здатність і готовність до самоосвіти. О. Герцен писав, що «істини, встановлені наукою, не стають самі по собі надбанням розуму, що формується і розвивається. Для їх спонукання потрібно наполеглива самостійна розумова робота. А задача педагога – створити для учня можливості для самостійної пізнавальної роботи» [2, 169].

У зв'язку з досліджуваною проблематикою неможливо не згадати, що особлива роль у питанні самодіяльності і самостійної роботи учня належить

видатному російському педагогу, засновнику наукової педагогіки в Росії, К. Ушинському. Він приділяв серйозну увагу питанням самодіяльності своїх учнів. Вважав, що такі якості особистості як самостійність, наполегливість, зацікавленість, пошуковий інтерес, відіграють провідну роль в їх навчально-пізнавальній діяльності. Самостійну діяльність учнів, виконання ними самостійних робіт К. Ушинський вважав «єдино міцною основою всякого плідного навчання» [65]. А під самостійністю педагог-вчений розумів, перш за все, самостійне мислення, що формується в процесі самостійної діяльності.

Звертаючись у своїх творах до колег вчителів, К. Ушинський наголошував, «Вам слід постійно пам'ятати про те, що учню необхідно передати не лише ті чи інші знання, але й розвивати в ньому бажання і здатність самостійно, без вчителя, набувати нові знання» [65].

Серед українських мислителів в межах досліджуваної проблематики слід звернутися до спадщини Г. Сковороди. Його підхід до освітнього процесу має глибокий антропоцентричний смисл, хоч і не в тому науково-обґрунтованому значенні, яке характерне для сучасної педагогіки. Педагогічні ідеї Г. Сковороди сформувались на основі його особистого філософського світорозуміння та копіткої педагогічної і просвітницької діяльності. Одне з педагогічних положень філософа реалізоване в ідеї «сродної праці». Суть цієї ідеї полягає в організації такого педагогічного процесу, де «сродність» повинна проявлятися як в діяльності педагога, так і в діяльності самого ученика [59, 668-670].

В педагогічних ідеях Г. Сковороди можна найти багато прикладів, які розкривають його розуміння сутності педагогічного процесу і взаємодії в ньому учня і вчителя. Особливу увагу привертають його думки стосовно ролі педагога. Як зазначає великий мислитель, педагог – це «унікальна повитуха», яка формує у того, хто навчається, почуття своїх можливостей і повноцінності. Успішність «повивальної» функції педагога у вирішальній мірі залежить від його людської мудрості, від уміння органічно поєднувати у ставленні до учня дві максими: 1) визнання його свободи і 2) врівноваження цієї свободи відповідальністю [59, 147-148].

В теперішній час, коли так багато розмов ведеться навколо особистісно-орієнтованої освіти, ідеї Г. Сковороди є вкрай актуальними. Багато хто із сучасних педагогів намагається втілювати модель освіти, орієнтовану на різнобічний розвиток творчих сил учня, студента, де він звільнений від деформуючих його особистість заборон, де панує атмосфера поваги, партнерства, співробітництва, ученик – не пасивний об'єкт впливу з боку дорослих, а де він вчиться жити самостійно, вчиться опановувати готові і одночасно самостійно здобувати нові знання, мислити вільно і критично, вчиться любити світ і робити його більш гуманним, вчиться творчості шляхом реалізації самостійної творчої діяльності.

В наукових працях українських педагогів XIX – початку XX ст. проблема самостійності в освіті, самостійної роботи учня почала широко висвітлюватись як одна з центральних проблем української національної школи. Серед видатних педагогів-просвітителів цього часу слід назвати Б. Грінченка, С. Русову, Х. Алчевську та інших.

Значний внесок у розробку ідеї освітньої самодіяльності здійснив Б. Грінченко. В його педагогічних творах постійно зустрічаємо наголоси на самостійності, системності, послідовності в організації освіти для дітей і дорослих. У своїх педагогічних творах науковець стверджував, що нова школа повинна впроваджувати в освіту розвивальний характер навчання. На думку педагога, головним завданням нової школи є «не лише наповнення учнівських голів певною сумою знань. Уся сутність народної школи полягає у тому, щоб виховати розум дитини, розвинути, зміцнити його, зробити дитину придатною для подальшої діяльності» [17, 136].

З кінця 20-х років XX ст., коли вже була побудована «Концепція єдиної трудової школи» в СРСР, науково-педагогічна спільнота серйозно звернула увагу на розвиток самостійної роботи учнів. Справедливості заради, слід відмітити, що в основу декретів про єдину трудову школу були покладені найкращі, передові для того часу, ідеї закордонних і вітчизняних вчених. Учені-педагоги Р. Міхельсон, Е. Голант, Д. Ельконін, О. Огородніков та ін. почали

активно досліджувати організацію самостійної роботи в школі як засіб розвитку самостійності учнів та впроваджувати її безпосередньо в роботу учнів на уроці.

Для глибокого вивчення цього питання проводились багаточисельні теоретичні і експериментальні дослідження. В ході досліджень тепер вже вивчались дуже конкретні питання: з'ясування ролі самостійної роботи в системі уроку; визначення змісту самостійної роботи; класифікація самостійної роботи за видами; методика організації самостійної роботи і таке ін. З'являється низка праць, присвячених даній проблематиці. Серед них привертають увагу своєю ґрунтовністю роботи В. Сухомлинського [63], П. Підкасистого [48], І. Зімньої [24], Ю. Бабанського [5], В. Бондара [9] та ін.

Поступово ці ідеї поширювались в масову школу, де учневі створювались умови для навчання і розвитку з використанням різноманітних форм самостійної роботи, особистого досвіду, самоуправління і збереження за учнем свободи вибору видів самостійної роботи і форм діяльності. Від вчителя вимагалось 1) оволодіння методикою організації самостійної роботи учня, 2) робота над змістом самостійної роботи, щоб зацікавити учня такою діяльністю, 3) пошук мотиваційних чинників щодо стимулювання вдумливого учіння з боку учня, а не несвідомого заучування навчальної інформації, 4) включення учня у освітню самодіяльність і самостійну роботу.

Отже, як бачимо з проведеного аналізу наукових джерел з педагогіки і педагогічної психології, проблема розвитку самостійності учня і ролі та значення самостійної роботи в навчальному процесі в історії педагогічної думки не є новою. Визнаючи самостійність як позитивну властивість навчання, виховання і розвитку особистості учня, майже усі дослідники наголошували на суб'єктності учня в освітньому процесі, і на науково-методичній обізнаності вчителя, який повинен володіти такими формами, методами і засобами, щоб організація самостійної роботи сприяла розвитку зазначеної самостійності.

Що стосується вищої школи, то у цій царині особлива увага самостійній роботі студента почала приділятися тоді, коли розпочалася реформа національної системи вищої освіти, пов'язана із входженням її у європейський

та світовий освітній простір. Все це докорінним чином змінило вимоги до випускника щодо рівня і змісту його компетентностей, які формуються в процесі навчання. Оскільки в наш час на ринку праці найбільш користується попитом творчий і мобільний професіонал, котрий має усвідомлену позицію і гнучкі адаптивні якості до усіх змін, то серед особистих якостей і компетентностей випускників почали переважати такі, як уміння самостійно здобувати знання із різноманітних джерел, систематизувати їх та вирішувати складні завдання у конкретній виробничій ситуації. Відповідно, саме формування таких умінь і навичок було поставлено в центр уваги при підготовці фахівця у закладах вищої освіти. Сформувати їх шляхом простого слухання і запам'ятовування виявилось неможливим. Подібні уміння і компетентності напряду залежать від розвитку у студентів навичок самоосвіти і здатності самостійно здобути знання. Досягнення такого кваліфікаційного рівня значно зростає з підвищенням ролі самостійної роботи студента в освітньому процесі і зростанням відповідальності викладача за організацію, змістовність, впровадження і стимулювання їх професійного зростання, виховання пізнавальної активності та ініціативи. Тільки при застосуванні такого підходу до організації освітнього процесу у вищій школі стає можливою підготовка фахівця, опанувавшего професію, здатного знайти себе і утриматись на ринку праці, ефективно розвиватись, досягати високого професіоналізму, робити кар'єру.

Серйозних здобутків в дослідженні ролі самостійної роботи студентів досягли такі вчені як А. Алексюк [3], Л. Воевідко [13], В. Кремінь [32] В. Луценко [36], О. Малихін [39] та інші.

Так, А. Алексюк і П. Підкасистий у своїй монографії зазначають, що студент у своєму професійному становленні повинен проявляти активність і самостійність в опануванні знань: «активність виявляється у принциповості й послідовному відстоюванні поглядів, в ініціативності, самостійності, діловитості особистості, в її готовності до самостійної діяльності [3, 51].

В. Луценко, досліджуючи умови організації самостійної роботи, говорить

про необхідність формування педагогічного середовища, сприятливого для самостійної діяльності студентів. Науковець відмічає: «Самостійна робота студента – це сфера, що важко контролюється ззовні і вимагає самоконтролю, самоорганізації та арсеналу нових знань і прийомів роботи. При цьому не слід протиставляти аудиторну і самостійну роботу студента, оскільки вони представляють собою два взаємопов'язаних етапи накопичення знань і набуття професійних навичок. Виконання самостійної роботи може бути груповою або парною діяльністю. Тоді вона стає ще більш ефективною, оскільки привчає працювати у команді, активно взаємодіяти у досягненні результату. Групова робота підсилює фактор мотивації й взаємної інтелектуальної активності, підвищує ефективність пізнавальної діяльності студентів завдяки взаємному контролю» [36, 23].

О. Малихін, узагальнюючи власний досвід та здобутки інших науковців, у своїй монографії проаналізував теоретико-методологічні засади організації самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Автор здійснив спробу чітко визначити сутність самостійної роботи студента. На його думку, самостійна роботи – це «дидактична форма навчання, що є системою організації педагогічних умов, які забезпечують управління навчальною діяльністю тих, хто навчається, й організовується викладачем; вона являє підсистему системи навчання, у якій через власні засоби і у специфічних умовах можуть розв'язуватися важливі пізнавальні завдання» [38, 28]. Науковець детально обґрунтував принципи організації самостійної роботи студентів. Серед них центральними вважає принципи гуманізації і гуманітаризації, особливо для студентів педагогічних вишів. Адже потім майбутні вчителі будуть керуватися ними при організації самостійної роботи для своїх учнів [38, 56].

На початку досліджень самостійної роботи студентів, більшість з них стосувалась або підготовки вчителів, або технічних спеціалістів. В останні роки (буквально десятиліття) зростає кількість праць, присвячених вивченню ролі і значення самостійної роботи у фаховій підготовці майбутніх лікарів, її змісту,

форм, методів тощо. Під час такого вивчення підіймались різноманітні актуальні питання, наприклад, щодо організації самостійної роботи студентів першого курсу при вивченні дисципліни «Медична хімія» (І. Сиротинська); про організацію самостійної роботи студентів у вищих медичних закладах для розвитку пізнавальних здібностей та активізації їхньої навчальної діяльності на заняттях (І. Шлімкевич); вивчались особливості організації самостійної роботи студентів-медиків при вивченні спеціальних фахових дисциплін, бюджет часу для її здійснення, способи раціональної організації і культури розумової праці (В. Нестеренко); організація самостійної позааудиторної роботи студентів медичних вищих закладів освіти (О. Кануннікова); досліджувались і розроблялись стратегії підвищення пізнавального інтересу майбутніх лікарів до самостійної позааудиторної роботи (О. Рюмик); пропонувались сучасні методи щодо виконання самостійної роботи студентів у медичних освітніх закладах (С. Гетманенко) і багато інших.

Аналізуючи ці дослідження, нам вдалось виокремити у якості основних задач сучасної вищої медичної освіти такі проблеми як розвиток у студентів-медиків навичок самоосвіти, інтенсифікацію і індивідуалізацію навчання, розробку сучасної структури навчального плану де оптимально збалансовано аудиторне навчальне навантаження і самостійна робота студента, використання сучасних інформаційних технологій в організації освітнього процесу, зокрема самостійної роботи і багато інших.

Дана кваліфікаційна робота також є певною спробою на основі опрацювання великої кількості наукових джерел і власного викладацького досвіду, долучитись до вирішення означених наукових проблем. Деякі висновки даної роботи можуть послугувати кроком до оптимізації педагогічного управління пізнавальною діяльністю студентів медичних закладів освіти в цілому, і самостійної роботи зокрема.

Ми вважаємо, що вирішивши ці проблеми, вища медична освіта в Україні здатна буде зробити потужний крок у підвищенні якості професійної підготовки студентів-медиків. Сформовані навички самостійної роботи у

студентів вищих медичних закладів освіти, будуть створювати базу для безперервної освіти. Адже студент з такими навичками, не захоче зупинятися на досягнутому. Будучи професіоналом, він буде прагнути постійно підвищувати свою кваліфікацію. Навички самостійної роботи в даному випадку будуть виступати засобами організації наукового пізнання і культури інтелектуальної діяльності. В кінцевому рахунку таких підходів до самостійної роботи студента вимагає не лише реформа системи вищої освіти, а й розвиток самої медицини. Наукові досягнення сучасної медицини висувають нові вимоги щодо якості медичної освіти, що виражається у здатності сучасних студентів вільно орієнтуватись у напрямках розвитку медичної науки XXI ст., їх готовністю до вирішення інноваційних задач, розробки і впровадження наукових досягнень в практичну охорону здоров'я нації.

1.3. Обґрунтування методологічних підходів і методів дослідження проблеми формування навичок самостійної роботи у студентів медичних закладів освіти

Одним із головних принципів педагогічної науки є принцип взаємозв'язку теорії з практикою. В основі даного принципу лежить теза про те, що ефективність і якість навчання перевіряється, підтверджується і керується практикою.

Педагогіка, яка в певний час виокремилась із філософії і стала самостійною наукою, не втратила свого зв'язку з іншими гуманітарними науками: філософією, психологією, соціологією та іншими. Філософія і по сьогоднішній день виконує в педагогічних дослідженнях важливу методологічну функцію. Вона відіграє значну роль в процесі розробки педагогічної теорії, допомагає визначити вихідні позиції в дослідженні педагогічних явищ, наприклад, світоглядні.

Психологія, спираючись на власні наукові здобутки у розумінні

психічних процесів, розвитку особистості, знанні вікових особливостей і т. ін., які так необхідні в педагогічній діяльності, допомагає вирішувати конкретні питання навчання й виховання.

Соціологія, котра вивчає соціальні явища і процеси, що відбуваються у суспільстві як складній соціальній системі, володіє значним інструментарієм збору даних, надає педагогіці фактичний матеріал про стан суспільної думки, про оціночні судження для більш раціональної організації освітнього процесу.

Педагогіка опрацьовує дані, отримані цими науками, і використовує їх при розробці змісту освіти, форм і методів, конкретних методик навчання і виховання. Все це сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу і якості знань суб'єктів навчання.

При виборі методів педагогічного дослідження необхідно керуватись наступними принципами: 1) використовувати не один, а сукупність найбільш прийнятних і взаємодоповнюючих методів дослідження; 2) адекватність методів, що застосовуються, меті дослідження, задачам і очікуваним результатам; 3) не нанесення шкоди, тобто не застосовувати методи, які б протирічили моральним нормам, могли зашкодити досліджуваному або педагогічному процесу. Керуючись цими принципами, у даній роботі ми спирались на філософські, загальнонаукові методи та специфічні методи окремих наук.

Перший рівень методів – філософські методи пізнання і осмислення дійсності. Завдяки використанню філософської методології нам представлялось можливим осмислити той ідеальний образ, у відповідності з яким буде відбуватись педагогічний вплив під час організації самостійної роботи студента та планування тих чи інших форм і методів її реалізації. Крім того, філософська методологія визначає основні підходи, на яких відбувається дослідження об'єкту пізнання. Ми спирались на такі підходи: діяльнісний, аксіологічний і особистісно-орієнтований.

Основна ідея діяльнісного підходу пов'язується не з самою діяльністю як такою, а з діяльністю, як засобом формування і розвитку суб'єкта діяльності. В

нашому випадку в якості такого суб'єкта виступають, з одного боку, студент, з іншого – викладач. Таким чином, основною ідеєю діяльнісного підходу є людина, здатна зробити власну життєдіяльність предметом перетворення, оцінювати себе, обирати способи своєї діяльності, контролювати її хід і результати.

Спираючись на діяльнісний підхід, ми з самого початку розуміємо, що в організації самостійної роботи студента, ані студент, ані викладач не є бездумними «роботами», запрограмованими на виконання чітко визначених видів діяльності. Навпаки, викладач, плануючи і організовуючи самостійну роботу студента, враховує багато факторів, таких як індивідуальні інтелектуальні можливості і спроможності студента, його потреби й інтереси. У відповідності до цього, розробляє мотиваційні засоби і стимули. Студент, включаючись у самостійну роботу, має змогу обирати, оцінювати, програмувати і конструювати ті види діяльності, які адекватні його запитам, та задовольняють потреби у саморозвитку і самореалізації.

Відомо, що в період глибоких суспільних криз (період аномії) значно загострюється криза ціннісної сфери. Трансформації, які останнім часом відбуваються у суспільстві, дійсно, активізували пошук нових, життєво важливих цінностей для молоді, способів їх включення в освітній процес. Відповідно, пошук ціннісних смислів стає нагальною проблемою освіти в цілому і педагогіки вищої школи, зокрема. Тому аксіологічний підхід органічно вплітається у тканину сучасної педагогіки вищої школи. В цьому аспекті важливі як ціннісна зрілість самого педагога, так і його партнера в навчальній діяльності – студента.

Наприклад, ціннісна зрілість науково-педагогічного працівника визначає ефективність взаємодії зі студентами в опануванні необхідних їм цінностям (лікарська деонтологія, етика лікування тощо), бажанні (або небажанні) наслідувати приклад викладача, цілеспрямовано працювати над собою. Як би там не було, але при усій самодіяльності студента, керування його зусиллями і можливостями залишається в руках викладача. Тому, ціннісна складова в

сучасному освітньому процесі повинна бути не випадковою, а ціленаправленою дією. Адже знання, не перетворені зусиллями педагога в цінності і не засвоєні студентом саме як цінності, легко забуваються і ніколи не стають не стають смислотворчим фактором.

Отже, аксіологічний підхід в даній роботі відіграє одну з ключових ролей у дослідженні самостійної роботи студента, у тому, щоб усвідомити її цінність у становленні майбутнього лікаря як професіонала, здатного до самовдосконалення, саморозвитку і безперервного професійного зростання, а також передати цю цінність студентові, щоб спонукати його до формування навичок самостійної роботи в освітньому процесі.

Соціальна значимість розвитку особистості майбутнього лікаря обумовила необхідність застосування технологій особистісно-орієнтованого навчання в умовах вищого медичного закладу освіти. Цим визначено використання даного пізнавального підходу в кваліфікаційній роботі.

Засновником особистісно-орієнтованого підходу був Д. Дьюї, який критикував традиційну систему освіти за авторитарну позицію і зневажливе ставлення до особистості того, хто навчається. З середини ХХ ст. в Західній Європі і Сполучених Штатах з'являється і отримує широке розповсюдження гуманістична психологія (Р. Берне, А. Маслоу, К. Роджерс). Представники цього напрямку розглядають особистість як складну, індивідуальну цілісність, неповторність і вищу цінність. Наприклад, А. Маслоу вважає, що вона (особистість) потребує самоактуалізації, тобто реалізації своїх запитів, інтересів і можливостей [40]. К. Роджерс говорив, що особистість учня здатна розвивати свої природні задатки, розум і серце, допитливість, робити вибір, приймати рішення і нести за них відповідальність, виробляти власні цінності в процесі навчальної діяльності [54]. На тлі розвитку гуманістичної психології формується гуманістична педагогіка і педагогіка співробітництва, а потім особистісно-орієнтоване навчання.

Основними принципами такого навчання у вищій школі є: 1) примат індивідуальності, самоцінності студента, який визнається суб'єктом освітнього

процесу; 2) оптимальне співвідношення освітніх технологій на усіх рівнях навчання з закономірностями професійного становлення особистості; 3) відповідність змісту освіти рівню розвитку сучасних соціальних, інформаційних, виробничих технологій і майбутньої професії; 4) випереджальний характер освіти, яка здатна забезпечити формування професійних компетентностей майбутнього спеціаліста; 5) врахування індивідуального досвіду студента, його потреб в самореалізації, самовизначенні, саморозвитку.

В наш час особистісно-орієнтований підхід виконує методологічну пізнавальну функцію. Спираючись на методологічні засади даного підходу, можна вивчати наскільки ефективною буде реформа вищої школи, чи поєднується в ній навчання і виховання в єдиний процес становлення й розвитку особистості, підготовки її до майбутньої професійної діяльності, чи реалізується формування у студентів вмінь і навичок самостійної творчої роботи, які забезпечать перехід від передачі готових знань до керівництва навчально-пізнавальною майбутніх фахівців.

Крім філософської методології в даному дослідженні використовувались загальнонаукові логічні методи пізнання: аналіз і синтез, дедукція і індукція, класифікація, порівняння.

Процес пізнання відбувається таким чином, що дослідник спочатку спостерігає загальну картину досліджуваного об'єкту, а особливості і специфічні моменти знаходяться не на поверхні. Це заважає пізнанню глибинної сутності і внутрішньої структури. Тому, для вивчення специфічних сторін об'єкту, дослідник подумки розчленовує об'єкт на складові – здійснює аналіз. Отже, аналіз – це такий прийом мислення, який дозволяє ціле розкласти на елементи для більш легкого пізнання. Коли шляхом аналізу окремі сторони достатньо вивчені, йде наступна стадія пізнання – синтез, тобто поєднання в єдине ціле отриманих знань. Аналіз фіксує в основному те специфічне, що відрізняє елементи один від одного. Синтез же розкриває те суттєво загальне, що пов'язує частини в єдине ціле [58, 90].

В даній кваліфікаційній роботі застосування методу аналізу найяскравіше проявилось у першому підрозділі, що дозволило нам виявити структуру самостійної роботи студентів, її елементи (види, рівні, форми, зміст, методи, засоби, прийоми), вивчити їх можливості для формування навчальних і професійних компетентностей студентів, розвиток їх особистісних якостей з'ясувати зв'язки взаємодії між елементами цілого, віднайти причини явищ тому подібне.

Метод дедукції – це умовивід або метод пізнання на основі переходу від загальних фактів і положень до одиничних висновкам і узагальненням, це міркування від загального до часткового, виведення специфічних речей із загальних правил [33, 62]. Даний метод найбільш доречно використати у другому розділі кваліфікаційної роботи під час виявлення специфіки підготовки майбутніх лікарів у медичних закладах освіти та дослідження особливостей організації самостійної роботи студентів медичних закладів освіти в інформаційному освітньому середовищі.

Метод індукції – це вид узагальнення, пов'язаний з передбаченням результатів спостереження або інших практичних дій на основі даних досліджу. Індуктивні узагальнення як правило розглядаються як дослідні істини, а тому вони завжди начебто незавершені і неповні. Індуктивний метод буде застосовуватись у третьому (практичному) розділі даного дослідження. На основі результатів практичного дослідження шляхом індуктивних узагальнень, ми спробуємо розробити рекомендації формування навичок самостійної роботи у студентів медичних закладів освіти.

Метод класифікації є одним з важливих методів науково-педагогічного дослідження, оскільки без узагальнення й упорядкування досліджуваних явищ, їх сортування за певними критеріями (ознаками) неможливо в решті решт скласти цілісне уявлення про об'єкт дослідження. Як справедливо відмічала С. Бетлі «у людей є вроджена здібність класифікувати речі. Ми класифікуємо їх, щоб спростити наш світ і його смисл. Класифікація – це те, що ми робимо постійно, структуруючи наше життя і оточуюче середовище шляхом схем

класифікації, тобто класифікація – це просто згрупування речей, схожих одна на одну» [73, 41]. Даний метод використовувався неодноразово, коли ми класифікували самостійну роботу студента за видами, формами, змістом тощо, класифікували навички, необхідні для ефективного здійснення самостійної роботи і таке ін.

Порівняльний метод також є важливою складовою методології даного дослідження. З точки зору психології порівняння – це мислене зіставлення різних явищ або предметів для виявлення їх схожості чи, навпаки, відмінності, а також взаємозв'язку, що є передумовою подальшого аналізування [37, 62]. В роботі порівнювались національна і світова системи освіти, форми і методи самостійної роботи студента в гуманітарних і медичних закладах освіти, зміст самостійної роботи при вивченні загальних дисциплін і спеціальних (клінічних). Саме використання порівняльного методу дозволило глибше проникнути у сутність самостійної роботи студента, навичок, необхідних для її виконання, усвідомити закономірності в її організації і здійсненні, а також специфічні сторони і аспекти.

Таким чином, обравши методологію даного дослідження, ми чітко визначили настановні орієнтири наукового пошуку.

Підбиваючи підсумки першого розділу, зазначимо, що в ході його написання вирішено такі наукові завдання як: здійснено науково-теоретичний аналіз сутності самостійної роботи студентів у вищому закладі освіти. При усьому різноманітті дефініцій ми орієнтуємось на таку: самостійна робота як форма організації освітнього процесу у вищому навчальному закладі – це активна і цілеспрямована діяльність студента під керівництвом науково-педагогічного працівника, яка забезпечує у нього вироблення вмінь і навичок отримання спеціальних знань шляхом раціональної і мотивованої самоорганізації свого часу. Самостійна робота стимулює пізнавальну активність студента, сприяє формуванню якостей особистості, необхідних для подальшої самостійної професійної діяльності. Все це може бути реалізоване лише за умови, що студент є суб'єктом освітнього процесу, тобто

безпосереднім його учасником.

Виконуючи друге дослідницьке завдання, ми проаналізували стан наукової розробленості проблеми формування навичок самостійної роботи у студентів медичних закладів освіти. В ході аналізу був охоплений великий історичний проміжок часу, що дозволило прослідкувати еволюцію підходів до розуміння як самої сутності самостійної роботи суб'єкта навчання (учня, студента), так і формування навичок самостійної роботи у студентів медичних закладів освіти.

Обґрунтовано методологічні підходи, принципи і методи дослідження.

РОЗДІЛ 2

НАУКОВІ ЗАСАДИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

2.1. Специфіка підготовки майбутніх лікарів у медичних закладах освіти

Вже наприкінці минулого ХХ ст. у світовому освітньому просторі відбулося переосмислення не лише поняття «освіта», але й інших, пов'язаних з ним термінів, наприклад, таких як «навчання». Якщо поглянути на англomовні терміни «education» і «learning», то можна побачити в них певну різницю. Так, у «education» (навчання) головним суб'єктом освітнього процесу виступає викладач, як провідник, що веде до набуття знань, умінь і навичок, то у «learning» (учіння) акцент зміщується у бік того, хто сам йде до набуття знань, умінь і навичок, тобто до формування власної освіченості і особистісної культури.

У зв'язку з таким переосмисленням освітнього процесу, як соціокультурного феномену, у низці документів, що регламентують якість освіти, з'являється термін «компетенція». У Словнику-довіднику менеджера «Компетенція (competere – підходити для чогось, відповідати чомусь) – це особиста здатність фахівця вирішувати певний клас професійних задач; це його здатність на основі органічної єдності знань, умінь і досвіду здійснювати як звичну, так і нову професійну діяльність. Також під компетенцією розуміється формально описані вимоги щодо особистісних і професійних якостей співробітника компанії» [61, 196].

Спочатку даний термін використовувався здебільшого у бізнесі при оцінці персоналу будь-якої компанії, але згодом все частіше він починає застосовуватись в інших сферах, зокрема в освіті. Компетенція в освіті

говорить про те, що неможливо навчати – можна лише навчитись, тобто суттю освіти стає самоосвіта. Все інше – це лише фактори, ресурси і умови, які або сприяють, або стримують нормальний процес самоосвіти.

Звичайно, це стосується не усіх етапів здобуття освіти. Наприклад, важко уявити молодшого школяра, котрий тільки розпочинає долучатись до азів наукового знання, чи навіть школяра старшого віку, які ще не знають, що треба вивчати, як і чому. Але, коли основи наук вже опановані (загальна освіта), то далі (мова йде про вищу освіту) головним стає бажання, прагнення, мотивація, іншими словами – суб'єктність, власна активність у процесі набуття професійних знань.

Приєднання національної системи вищої освіти до європейського і світового освітнього простору суттєво вплинув на розстановку акцентів в організації процесу навчання у вищих закладах освіти, де самоосвіта починає займати одне з пріоритетних місць. Хоча справедливо зазначити, що для вітчизняної освітньої спільноти наголос на ролі і значенні самоосвіти не став чимось новим і раніше невідомим. Так, відомі філософи, психологи, педагоги Ш. Амонашвілі, Г. Батищев, М. Каган, С. Рубінштейн, В. Сухомленський та ін. у низці наукових творів визначали сутність і природу самоосвіти, обґрунтовували її значення для розвитку і самовдосконалення особистості.

Проте, тепер вже не тільки науковці, але й нормативно-правові документи почали визначати пріоритетність самоосвіти і самостійної навчальної діяльності, причому не обмежуючи цей процес терміном навчання у вищому закладі освіти. Зокрема у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті зазначається: «Освіта – це процес самозміни людини, в результаті якого вона оволодіває новими для себе знаннями, вміннями, навичками і компетенціями. Відповідно до цього державна політика стосовно безперервної освіти проводиться з урахуванням світових тенденцій розвитку освіти протягом життя, соціально-економічних, технологічних та соціокультурних змін, формування потреби та здатності особистості до самоосвіти»[43, 4].

У 2004 молода українська держава підписала Болонську декларацію,

оскільки основні напрямки даного документу співпадали з усвідомленням необхідності і прагненням реформування системи освіти в самій Україні. Формування парадигми освіти з орієнтацією на Болонський процес висувало нові вимоги до якості освітньої системи, розвитку професійних компетентностей особистості. В цій реформі першочергового значення надавалось підвищенню ефективності і якості підготовки фахівців. В новій освітній парадигмі передбачалось, що тепер не людину навчають, а вона навчається сама. В цій логіці освіта спрямовується на самостійну роботу особистості, де вона (особистість) переходить на якісно новий рівень творчого розвитку.

З 18 вересня 2002 р. по 15 вересня 2003 р. проходила 57-ма сесія Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, де одним з питань розглядався розвиток освіти в умовах інформаційного суспільства. В своїй Резолюції ООН оголосила період 2004-2014 років Декадою Освіти для стійкого розвитку суспільства, реалізацію якої було покладено на ЮНЕСКО. В резолюції зазначалось «Освіта для стійкого розвитку – це процес і результат прогнозування та формування людських рис: знань, умінь, навичок, відношень, стилю діяльності людей і співтовариств, рис особистості, компетентностей, що забезпечують постійне підвищення якості життя» [18].

З прийняттям цього документу та документів інших міжнародних організацій таких як UNICEF, Рада Європи, ПРООН, Організація європейського співробітництва та розвитку тощо, починає наповнюватись новим змістом поняття компетентності. Тепер компетентність визначалась не лише як володіння певними компетенціями, а як певне особистісне ставлення до предмету своєї діяльності, розуміння відповідальності за свої дії. «Компетентність – оцінна динамічна категорія, яка характеризує людину як суб'єкта діяльності, його здатність успішно виконувати свої повноваження у тій чи іншій сфері. Компетентність виражається через знання, розуміння, уміння, цінності та інші особистісні якості» [18].

Керуючись міжнародними документами Міжнародний департамент

Кабінету Міністрів України розробив «Національну рамку кваліфікацій» [51], а Міністерство освіти і науки України – «Комплекс нормативних документів для розробки складових галузевих стандартів вищої освіти». В цьому документі зазначалось, що основою підготовки фахівця у сучасній національній системі вищої професійної освіти є компетентнісний підхід. «Застосування компетентнісного підходу до розробки Галузевого стандарту вищої освіти повинне привести до формування нової системи діагностичних засобів із переходом від оцінки знань до оцінки компетенцій та визначення рівня компетентності в цілому. Таким чином, результати формування системи компетенцій є одним із ключових моментів оцінки якості знань» [30].

Компетентнісний підхід повністю узгоджується із фундаментальними цілями освіти, сформульованими ЮНЕСКО, де навчати – означає здобувати знання (учити вчитися) для того, щоб працювати та заробляти (тобто – навчання для праці); жити (тобто – навчання для здорового, цікавого, достойного життя); жити разом (навчання для спільного життя у соціумі).

Дж. Равен у своїй книзі щодо компетентностей писав: «Компетентності – це характеристики і здатності людей, які дозволяють їм досягати особистісно значимих цілей. Ці компетентності поділені на когнітивні (вміння визначати перешкоди на шляху досягнення цілей), афективні (надають задоволення від роботи і вольові (рішучість, наполегливість, воля). Розвиток нових навичок, вмінь і видів компетентності відбувається в залежності від тих цілей, які на даний момент є значимими для індивіда» [52, 32].

Компетентнісний підхід у системі вищої професійної освіти поклав початок формуванню модульних навчальних дисциплін, які визначають групу основних компетенцій, котрі забезпечують відповідний рівень підготовки фахівця, здатного на їх основі побудувати знання у відповідності до нових економічних, науково-технічних, соціокультурних реалій.

Сучасний медичний заклад вищої освіти є складною системою взаємопов'язаних елементів, яка містить педагогічну, науково-дослідну, господарчу, соціальну і управлінську складові. Освітня діяльність в структурі

педагогічної системи є провідною. Саме в її межах організовується основний навчальний процес і надаються додаткові освітні послуги. В науково-дослідній системі головну роль відіграє науково-теоретична, пошукова, експериментальна діяльність, результатом якої є науковий продукт (нові ліки або нова технологія лікування та ін.). Саме у взаємодії цих двох систем забезпечується формування інтегрованого продукту, який включає як освітні послуги (навчання, навчально-методична робота, організація наукового пошуку), так і інноваційні медичні розробки.

У відповідності до нової парадигми освіти, студент-медик повинен не лише отримувати знання програмного матеріалу, оволодівати вміннями і навичками використання цих знань, методами дослідницької роботи, але й здобувати нові наукові відомості з багаточисельних відкритих джерел: вітчизняних і закордонних спеціалізованих медичних журналів, наукових монографій тощо. Це має особливе значення саме для студентів медичного профілю, які протягом усієї трудової діяльності зобов'язані підвищувати свій професійний рівень у відповідності до сучасних технологій та інновацій у медицині. Адже медична галузь – одна з найбільш динамічних, де нові відкриття з'являються майже щодня. Лише за останні 20 років зроблені відкриття, які вказують на потужний розвиток медичної науки. Наведемо декілька прикладів: вакцина проти вірусу Ебола, пренатальна діагностика хромосомних порушень, біонічне око, штучне серце, препарат для лікування спінальної м'язової атрофії, імунотерапія онкологічних захворювань, лікування важких форм бронхіальної астми, лікування гепатиту С, 3D-моделювання в хірургії, генна терапія лейкозу та лімфоми, РНК-інтерференція для лікування генетичних захворювань і таке ін. Цей список можна продовжувати дуже довго, але уже через рік він буде вважатись далеко неповним.

Тому, ми вважаємо, що підготовка лікарів і провізорів має суттєві особливості у порівнянні з багатьма іншими спеціальностями, хоча б тому, що по завершенні навчання випускник медичного закладу приступає до роботи, де від цієї роботи у багатьох випадках залежить життя людей.

Специфіку медичної освіти становить відпрацювання мануальних навичок і наступне їх закріплення в рамках практичних занять студентів, а також формування клінічного мислення майбутніх лікарів. При цьому, слідуючи принципу скорочення об'єму навчального навантаження, практична реалізація державних стандартів у частині оволодіння мануальних навичок студентів-медиків в сучасних умовах неможлива без використання в навчальному процесі фантомного (симуляційного) обладнання, яке дозволяє відпрацьовувати такі навички необмежену кількість разів і без нанесення шкоди для здоров'я пацієнта.

Але обладнання, навіть найсучасніше – це одна справа, а інша справа – реальна клінічна практика. Сьогодні всім причетним до організації професійної медичної освіти очевидно – ази професії і професійні компетентності неможливо засвоїти без реальної практичної підготовки. Галузевими стандартами вищої медичної освіти передбачена широка практична підготовка: помічника палатної медичної сестри, процедурної сестри, помічника лікаря тощо. Не зважаючи на те, що функції медичної сестри в клініках виконує середній медичний персонал, тобто випускники фахових медичних коледжів, майбутнім лікарям також важливо мати чітке уявлення стосовно цієї діяльності. Адже якщо звернутись до професійних стандартів діяльності лікаря, то ми бачимо, що він, крім лікування пацієнта, повинен керувати середнім медичним персоналом і контролювати виконання своїх власних розпоряджень. Цим досягається своєчасне і грамотне виконання призначених лікувальних процедур і маніпуляцій. Лікар зможе виконати даний обов'язок лише за умови, що він сам володіє знаннями і навичками у сестринській справі.

Як зазначають Я. Рогальська, Т. Воронцова, Л. Волянська, І. Кубей «В медицині, для того щоб навчитися стати лікарем, студент повинен вміти працювати з пацієнтами, яких, як ви розумієте, в аудиторіях немає. Тому, практична складова підготовки майбутнього лікаря – це головна запорука ефективної професійної підготовки. На відміну від лекцій і семінарів, на практиці студент відчуває, що перед ним справжній пацієнт зі своєю

проблемою. Студентів вчать правильно вести огляд, тобто – оглядати і бачити. Можливо – це найперша професійна компетентність. І ще один важливий навик, якому не навчитись без контакту з пацієнтом, – задавати правильні питання. Адже чим більше ти отримав інформації від пацієнта, тим скоріше зможеш поставити діагноз» [53, 91].

Також при організації навчальної підготовки висококваліфікованого лікаря слід пам'ятати, що цей процес є надзвичайно складною задачею системи медичної освіти, яка потребує повної самовіддачі професорсько-викладацького складу медичних ЗВО.

У зв'язку з цим окремо варто звернути увагу на роль викладача медичного закладу освіти. Викладачі вищої медичної школи – особлива категорія педагогів, яка має специфічні функції, умови і методи роботи, кваліфікаційні і особисті характеристики. В першу чергу вони самі повинні бути висококваліфікованими професіоналами у тій чи іншій медичній сфері (хірург, отоларинголог, гастроентеролог, терапевт, педіатр тощо). Разом з тим вони також повинні володіти психолого-педагогічними знаннями і компетентностями, адже в умовах реформи вищої освіти, значно підвищується відповідальність викладачів медичних навчальних закладів за результати своєї праці. Тому, визначальним стає забезпечення відповідності кваліфікації викладача компетентнісному підходу у вищій професійній освіті в умовах її безперервності.

З впровадженням модульної моделі навчального процесу, змінюється співвідношення навчального навантаження в бік збільшення самостійної роботи студента з навчально-методичною і науковою літературою та електронними ресурсами. При такому підході передбачається тісна взаємодія студента і викладача, орієнтована на оволодіння професійними навичками (компетенціями). Сьогодні нагальною потребою стає необхідність, щоб кожний викладач медичного закладу освіти мав додаткову педагогічну освіту, володів організаційно-педагогічними, психолого-педагогічними засадами навчання в медичному навчальному закладі, дидактичними методами, сучасними освітніми

технологіями, тобто пройшов підготовку за програмою «Педагогіка вищої школи» і мав кваліфікацію «Викладач вищої школи». Відповідаючи на ці виклики сучасності перед лікарями-педагогами ставиться задача підвищення рівня компетентності щодо оволодіння інноваційними методиками навчання і готовності до їх реалізації у реальному педагогічному процесі.

Як відмічають О. Акімова, Г. Пустовіт, К. Магрламова «В системі вищої медичної школи лікар-викладач виконує одночасно два складних види професійної діяльності: лікарську і педагогічну. Специфіка дослідження його соціальної ролі при цьому полягає в поєднанні двох видів діяльності і їх перетину в практичній площині – освіта (передача теоретичних і прикладних знань) і навчання (передача навичок і умінь). У той же час лікар-педагог повинен постійно самовдосконалюватися і самоосвічуватися, розцінюючи самоосвіту як свого роду «соціальне замовлення» для його соціологічної рефлексії. У цьому виявляються основні особливості соціальної ролі лікаря-педагога, які не були до цього часу предметом інтересу, а в даний час стають актуальним» [1, 295].

А. Алексюк, Л. Балабанова, А. Кузьмінський, Н. Шевченкота ін. пропонують включити в модель професійних знань педагогів вищої школи (в тому числі медиків– зауваження автора даної роботи) знання базових психолого-педагогічних понять, закономірності навчального процесу і дидактичні принципи, сучасні теорії і технології навчання, вимоги до підготовки і ефективного застосуванню різних форм організації освітнього процесу, методології і методологічних принципів пізнавального процесу, методів педагогічного дослідження [3; 6; 34; 68].

Висока ступінь сформованості психолого-педагогічних компетенцій, запропонована в моделі професійної компетентності педагога медичного закладу освіти забезпечить найбільш повний розвиток індивідуальних здібностей і особистісних якостей студента – майбутнього лікаря.

Нажаль сьогодні слід визнати, що ситуація, яка склалась в Україні в цілому і в системі професійної медичної освіти зокрема, характеризується

низкою проблемних моментів. Без приховування треба зазначити, що на теперішній час відмічається невідповідність якості підготовки майбутніх лікарів сучасним світовим стандартам, що проявляється у: 1) протиріччі між традиційним (перш за все, вузько спеціалізованим) підходом щодо медичної освіти і новою, продиктованою часом, необхідністю забезпечення цілісного, системного освітнього процесу професійного становлення сучасного лікаря, 2) наданні переваги в процесі професійної підготовки майбутніх лікарів нозологічному мисленню, а також багаторазово апробованим, але найчастіше морально застарілим і недостатньо ефективним методам профілактики, діагностики, лікування, які не відповідають досягненням науково-технічного прогресу, 3) відсутності стандартизованої для задач практичної охорони здоров'я технології зовнішньої оцінки якості професійної медичної освіти, 4) відсутності сучасного навчального лабораторного обладнання і таке ін.

Вирішення означених проблемних питань не швидке і, очевидно, багатопланове. Як на нашу думку, одним з перших кроків – підвищення статусу викладача медичного закладу освіти з одночасним підвищенням вимог до нього. На теперішній час викладач повинен бути не просто «кваліфікованим професіоналом» у вузькому сенсі, а творчою особистістю, здатною постійно набувати і оновлювати необхідні компетентності і на їх основі нові методи у підготовці інших фахівців. В цьому аспекті важлива творча педагогічна індивідуальність, адже творча своєрідність (самість) – це найвища характеристика педагога.

Подальше просування системи національної медичної освіти у світовий освітній простір повинно будуватись на збереженні найкращих вітчизняних традицій з урахування світових освітніх стандартів. Забезпечення інноваційного характеру медичної освіти як інструменту професійного розвитку повинно стати стратегічною метою, а реалізація цієї мети лежить у площині вирішення декількох стратегічних напрямків: впровадження компетентнісного підходу; розвиток варіативності освітніх програм, з урахуванням нових освітніх технологій; впровадження ефективної якісної

підготовки фахівців медичної сфери на базі досвіду передового вітчизняного і закордонного досвіду; формування системи зовнішньої незалежної сертифікації професійних компетентностей і акредитації професіоналів; створення безперервного професійного розвитку на принципах відкритого освітнього простору.

2.2. Особливості організації самостійної роботи студентів медичних закладів освіти

Сучасні досягнення науки і широке впровадження наукоємних технологій у виробничі, соціальні, управлінські процеси, в тому числі і у сферу медичного обслуговування населення, кардинально змінили не лише умови трудового процесу, але й високо підняли планку вимог до випускників вищих навчальних закладів. Серед цих вимог на перше місце висувається високий рівень теоретичної підготовки за своїм медичним профілем, здатність швидко й ефективно реагувати на новітні досягнення медичної науки, володіння широким спектром клінічного мислення і навичками епідеміологічної оцінки ситуації, готовність впроваджувати новітні технології в систему практичної охорони здоров'я. Питання полягає в тому, чи здатна сучасна вища медична освіта задовольнити всі ці вимоги?

На теперішній час в системі європейської вищої медичної освіти «мирно» співіснує два основних підходи. Один можна умовно назвати «французький», який ближче до традиційної системи професійної підготовки майбутніх лікарів. В ній основна увага у навчанні студентів приділяється формуванню навичок професіонала в лікувально-профілактичній, діагностичній, санітарно-просвітницькій та інших галузях медичної діяльності. Лікар, який отримав традиційну медичну освіту, повинен в повній мірі відповідати потребам практичної охорони здоров'я своєю професійною компетентністю. Переваги такої професійної підготовки звичайно є. Фахівці досить вдало виконують

завдання, поставлені державним освітнім стандартом в області підготовки випускників різних медичних спеціальностей. Інший підхід «німецький», який ближче до тієї системи освіти, що забезпечують медичні факультети класичних університетів. Він дозволяє якщо й не повністю, то хоча б певною мірою, «згладити» протиріччя, які виникають між традиційним вузько дисциплінарним підходом у медичній освіті і фундаментальним, системним.

В період реформування вищої медичної освіти в Україні на засадах Болонського процесу важливо дотриматись розумного поєднання фундаментальної, загально-професійної і спеціальної складових змісту освіти медичних кадрів. На наш погляд, в такому поєднанні якраз і знаходиться ключ до міжнародної інтеграції, а не в механічному перейменуванні (згідно Болонського процесу) навчальних предметів і ступенів, не в перекроюванні навчальних планів і програм.

Втіленням засадничих підвалин освітньої реформи на принципах Болонського процесу треба займатись обережно, щоб не зруйнувати унікальні організаційно-методичні досягнення вищої медичної школи, яка довгий час демонструвала ефективність, що проявлялось у достатньому рівні кваліфікації і професійної віддачі медичних кадрів при надзвичайно обмеженому їх фінансуванні.

Разом з тим, не слід відмовляти від позитивних надбань, запропонованих європейськими освітніми практиками, зокрема що стосується компетентнісного підходу. Одним з основоположних принципів компетентнісного підходу є формування особистості професіонала, здатного до саморозвитку, самоосвіти, інноваційної діяльності в динамічно мінливому світі. Вирішення цієї задачі неможливе лише шляхом передачі готових знань від викладача до студента. Значить необхідно перевести студента із пасивного споживача знань в активного їх творця, тобто студента, спроможного сформулювати проблему, проаналізувати шляхи її вирішення, знайти оптимальний результат і довести його правомірність і право на існування.

У зв'язку з цим навчальний процес у медичному закладі вищої освіти

вибудовується таким чином, щоб поєднати послідовне і поетапне оволодіння кожним студентом теоретичними і практичними знаннями з обов'язковою реалізацією таких функцій, як формування особистості і подальший розвиток інтелектуальних здібностей, які визначають індивідуальний стиль мислення.

Важливу роль в процесі навчання майбутніх лікарів відіграє самотійна робота студентів-медиків над опануванням навчального матеріалу під керівництвом викладачів, які несуть відповідальність за розвиток навиків самотійної роботи, за стимулювання й мотивацію до професійного зростання студента, виховання ініціативи і творчої активності. З такого кута зору на самотійну роботу, стає очевидним, що вона не просто є однією з організаційних форм навчального процесу, а повинна стати основною. І мова йде не лише про збільшення годин на самотійну роботу, а про її якісне методологічне обґрунтування і організаційно-методичне забезпечення.

Посилення ролі самотійної роботи студентів медичних закладів вищої освіти означає принципове переосмислення всієї організації освітнього процесу так, щоб розвивати не навчання, а учіння, заохочувати до самоосвіти і саморозвитку. В реалізації цієї ідеї поступово слід здійснити перехід від поточного до індивідуалізованого, особистісно-орієнтованого освітнього процесу на основі складання індивідуального плану студента.

Самотійна робота студента у медичному закладі вищої освіти розглядається в двох аспектах: з одного боку (широкий аспект) – як вид діяльності, що стимулює активність, самотійність, пізнавальний інтерес, як основа самоосвіти, поштовх до вибору медичної спеціалізації і подальшого професійного зростання; з іншого (вузький аспект) – як система конкретних організаційно-методичних прийомів і засобів щодо організації самотійної навчальної діяльності студента.

У першому розділі даної роботи під час науково-теоретичного аналізу змісту і сутності самотійної роботи студента, в процесі її класифікації, ми визначили низку видів самотійної роботи за різними критеріями. Але при самих різних критеріях всю самотійну роботу студента можна поділити на два

великих типи: 1) самостійна робота, що здійснюється в навчальний час і 2) самостійна робота у позанавчальний час. При цьому, слід зазначити, що границі між цими типами доволі умовні, а самі типи самостійної роботи постійно перетинаються. І в першому, і в другому випадку – це такий вид діяльності, який базується на активних методах оволодіння знаннями, сприяє розвитку творчих здібностей студента.

У своїй статті колеги з Донецького національного медичного університету ім. М. Горького В. Казаков, Т. Панова, Н. Прокоф'єва і О. Гайдарова називають такі види самостійної роботи, які вони безпосередньо застосовують у навчальному процесі «1) Самостійна робота в процесі аудиторного заняття: на лекції, практичному і семінарському занятті, під час виконання лабораторних робіт; 2) в контакті з викладачем поза межами розкладу: на консультаціях, в ході творчого обговорення індивідуальних завдань; 3) в бібліотеці, вдома, на кафедрі при виконанні студентом навчальних творчих завдань» [25, 35]. Наведений конкретний приклад ще раз підтверджує думку, що поділ на аудиторну і позааудиторну самостійну роботу доволі умовний.

Незважаючи на те, який тип чи вид самостійної роботи студента використовується, найголовніше в її організації полягає у тому, як залучити студента до її здійснення, адже не секрет, що у медичному закладі освіти (особливо на молодших курсах) при вивченні загальних дисциплін, таких як анатомія, фізіологія тощо, зберігається тенденція на запам'ятовування навчального матеріалу з елементами розуміння. Особливо небезпечним в цьому процесі є нерозуміння практичного значення вивчення цих дисциплін. А вони, насамперед, забезпечують фундаментальну підготовку лікаря.

На нашу думку, складність організації самостійної роботи у медичному закладі освіти полягає у необхідності оптимізації часу, відведеного на аудиторні заняття і виконання самостійної роботи з дисциплін, які слід опанувати, а також у об'ємі навчального матеріалу, який необхідно засвоїти. Абсолютно не применшуючи значимість будь-яких інших спеціальностей, все

ж таки дозволимо собі сказати. Якщо майбутній менеджер, чи економіст-фінансист, чи економіст-бухгалтер, чи політолог, чи представники деяких інших спеціальностей не отримають необхідні знання під час навчання у ЗВО і із-за цього припустяться помилок в своїй професійній діяльності, то принаймні ці помилки не будуть мати фатального наслідку. Інша справа – підготовка лікаря. Незнання цілої низки загальних і спеціальних дисциплін може призвести у майбутньому до фатальної медичної помилки. Тут виникає ще одна проблема щодо організації самостійної роботи студента-медика – ефективний контроль за її результатами: що засвоєно, об'єм засвоєного, яка глибина опанування навчального матеріалу. При такому формулюванні питання виникає ще один критерій щодо видів самостійної роботи: 1) обов'язкова, спрямована на засвоєння, закріплення, практичне відпрацювання необхідного знання і 2) необов'язкова (але не другорядна, а додаткова), яка спрямована на розширення і поглиблення володіння студентом науковим знанням. Така самостійна робота є тим видом освітньої діяльності, що направлена на формування висококваліфікованого професіонала, здатного до самостійного пошуку і аналізу, спроможного постійно зростати і самовдосконалюватись, опановувати суміжні профілі і таке ін.

В теперішній час у країнах-підписантах Болонської декларації відбувається перерозподіл навчального часу в бік суттєвого скорочення аудиторного навчання (лекції, семінари, практичні) і збільшення (приблизно втричі) часу на самостійну роботу студента. Не будемо давати цьому оціночного судження, адже навряд це вплине на державну політику в сфері освіти. Краще спробуємо запропонувати певну модель організації самостійної роботи студента вищого медичного закладу освіти (про це мова піде у наступному підрозділі).

А зараз розглянемо ще один важливий момент в організації самостійної роботи. Він полягає у вирішенні питання – як спонукати студента до виконання завдань самостійної роботи? Активна самостійна робота студента можлива лише при наявності серйозної і стійкої мотивації. За психологічним словником

«мотивація – це сукупність стійких мотивів, спонукань, що визначають зміст, спрямованість і характер діяльності людини, її поведінку» [57, 172]. Де, «мотив – спонукальна причина дій та вчинків людини, зумовлених об'єктивними потребами. Основою мотивів діяльності й поведінки людини виступають потреби, інтереси, емоції, установки. Загальним механізмом виникнення мотиву є реалізація потреб в процесі пошукової активності і, тим самим, перетворення її об'єктів у мотиви – предмети потреб» [57, 170].

«Навчальна мотивація – система мотивів, тобто спонукальних чинників, що вміщують в себе специфічні інтереси (до тієї чи іншої сфери знань), емоції (задоволення від відкриття чогось нового, раніше не відомого), потреби (оволодіння професією). Навчальна мотивація спонукає до активної навчальної діяльності» [16, 217].

Ми вважаємо, що найсильнішим мотивуючим фактором в залученні студентів до самостійної роботи – це надбання професії шляхом оволодіння необхідних для її здійснення компетентностей. Щодо внутрішніх факторів, які сприяють активізації самостійної роботи, то серед них слід виокремити такі:

1) зацікавлення змістом виконуваної роботи. Завдання самостійної роботи повинно бути сформульовано так, щоб збудити у студента інтерес до її виконання, наприклад, «Скласти каталог ТОП-20 найсучасніших медичних відкриттів за останні 10 років за таким-то профілем. Розкрити в чому полягає суть цих відкриттів. Як вони вплинули на певні якісні показники сталого розвитку суспільства чи життєдіяльності людини» і подібні;

2) усвідомлення корисності виконуваної роботи. Якщо студент знає, що результати його роботи будуть оцінені (при цьому для нього цілком зрозумілі критерії оцінювання), крім того, він знає, що напрацьовані ним матеріали, будуть використані при підготовці до лекції, або у методичному посібнику, лабораторному практикумі, науковій публікації, виступі на конференції тощо, його ставлення до виконуваної самостійної роботи суттєво змінюється на краще;

3) іншим варіантом використання фактору корисності є активне

застосування результатів самостійної роботи в професійній підготовці. Тобто, студент чітко усвідомлює, що виконана ним робота має реальну практичну користь, він розуміє – де і як використати набуті знання (наприклад, «Цим мало хто займається, але потреба у такій діяльності є, і тому вона високо цінується»);

4) емоційне насичення. При виконанні завдання самостійної роботи студент отримує певну насолоду від задоволення свого інтересу. Крім того, він знає, що робота «не ляже на полицю», а буде об'єктивно оцінена і він має змогу отримати додаткові бали. Також він отримає суспільне схвалення: «Петренко – молодець! Його робота лягла в основу..., його робота зайняла місце серед студентських робіт...» і подібне.

Із наведених конкретних прикладів ми бачимо, що у ситуації мотивування важлива роль належить викладачу – організатору і керівнику самостійної роботи. Викладач має психологічно налаштувати студента на виконання цієї роботи, показати, наскільки вона важлива для нього (студента) особисто, всієї кафедри, навчального закладу. Тим самим створюються певні позитивні емоції. Студент відчуває свою значимість і причетність до корисної справи.

Велике значення в організації самостійної роботи має її зміст і чітко поставлене завдання. Із опрацьованих наукових монографій і статей педагогічного спрямування нам відомо, що всі без виключення форми освітнього процесу – лекції, семінарські, практичні і лабораторні заняття, підготовка курсової і кваліфікаційної роботи, участь у навчальній і виробничій практиці – або повністю представляють самостійну роботу студента (семінарські заняття), або частково містять в собі елементи самостійно роботи (лекційні, практичні, лабораторні заняття) [38; 22; 36].

Як зазначають Т. Туркот і О. Коновал «Прослуховування і конспектування лекції є творчим процесом, під час якого відбувається розумова переробка інформації, перебудова і включення її в уже існуючу у студента систему знань. Під час прослуховування лекції студент включає своє мислення, емоції й інші когнітивні процеси, бере активну участь в «обговоренні» наданого

матеріалу шляхом внутрішнього діалогу або задаючи питання лектору. Отже під час лекції також відбувається самостійна пізнавальна діяльність студента. Спеціальною дидактичною задачею лекції є стимулювання інтересу студентів до більш глибокого вивчення тієї чи іншої теми» [64, 139]. Тобто, якщо лекція була змістовно і цікаво подана, в ній торкалось проблемних або не до кінця вирішених наукою питань, у студента може виникнути бажання до самостійного наукового пошуку щодо визначених проблемних моментів.

На семінарі або колоквіумі самостійність студента проявляється значно більше. Він самостійно готується за планом семінарського заняття, будує свій виступ за тим чи іншим завданням семінару, продумує, яке слід поставити запитання учасникам семінару чи викладачу, бере участь у дискусії з проблемних питань. Щоб семінар не перетворювався на простий переказ параграфу підручника чи іншої навчальної літератури і студент дійсно міг проявити свої інтелектуальні здобутки при самостійній підготовці до нього, семінар необхідно ретельно готувати. І тут знову ми бачимо визначальну роль викладача. Планування семінару передбачає серйозну розробку самостійної підготовки студента. В залежності від того, у якій мірі викладач зміг правильно визначити мету семінарського заняття, визначити шлях наукового пошуку, сформулювати проблемні питання (не копіювати назву навчального параграфу), залежить його ефективність і результативність самостійної роботи студента.

Також треба враховувати об'єм навчального матеріалу і час, необхідний для підготовки. Якщо завдань буде багато, а за плинном робочого тижня у студента декілька семінарських занять, існує можливість, що студент або підготується слабо або взагалі не підготується, посилаючись на нестачу часу. Тому, у підготовці до семінарських занять повинна бути чітко узгоджена робота усіх викладачів кафедри, деканату, навчального відділу, що планує розклад.

Коли усі ці питання узгоджені, то підготовка до семінарського заняття є яскравим прикладом оптимального організаційно-методичного забезпечення самостійної роботи студента. Під час семінару студент уточнює свої знання за

допомогою зворотного зв'язку (доповідь, обговорення, уточнюючі запитання). Семінар сприяє формуванню вміння використовувати свої знання для вирішення теоретичних задач, для висловлювання і обґрунтування власної думки, позиції. Ця форма самостійної роботи створює умови для вдосконалення таких розумових дій, як аналіз, абстрагування чи конкретизація, порівняння, узагальнення і набуття досвіду застосування логічних закономірностей.

Особливий інтерес викликає специфіка організації самостійної роботи студента в позааудиторний час, яку ми визначили як бажану, додаткову, але не обов'язкову. На такі види самостійної роботи, як правило, зорієнтовані студенти, що мають стійкий інтерес до професії лікаря, прагнуть використати час навчання для отримання якомога ширшого кола знань і компетентностей у різних медичних профілях, реалізувати себе у творчому науковому пошуку.

Самостійна робота з науковою літературою. Вона передбачає пошук і опрацювання наукових публікацій у вітчизняних та закордонних спеціалізованих періодичних видання, знайомство з дисертаційними роботами і монографіями. Для цього студенти використовують різноманітні джерела: каталоги Національної медичної бібліотеки України (національний і світових інформаційних ресурсів [27], Національний репозитарій академічних текстів [44], каталоги наукових бібліотек медичних закладів освіти України, відкриті інтернет-ресурси.

Цей вид самостійної роботи студента медичного закладу освіти є дуже важливим з точки зору саморозвитку і самовдосконалення студента – майбутнього лікаря, адже залучення до новітніх наукових розробок у сфері медицини – це шлях до скорішого професійного становлення. Але стосовно даного виду самостійної роботи є декілька зауважень. По-перше, він потребує наявності відповідних якостей. Найважливішими з них є пізнавальна активність, прагнення і вміння власними силами оволодіти знаннями, інтелектуальні здібності. По-друге, його краще застосовувати на старших курсах, інакше він не дасть очікуваного результату, оскільки студенти молодших курсів (I-II) не володіють достатнім рівнем підготовленості для

здійснення такої роботи.

Дуже тісно з попереднім видом пов'язаний такий вид як реферування наукової літератури. Реферування відображає не увесь зміст наукової роботи, тобто не її скорочення переписування, а лише новий, цінний і корисний зміст, який відображає приріст науки і знання. Реферування наукової літератури як вид самостійної роботи має забезпечити вироблення у студента необхідних навичок роботи з науковим джерелом. Все це сприятиме розширенню його наукового кругозору та підвищенню рівня теоретичної підготовки. Цей вид роботи варто пропонувати старшокурсникам, оскільки вони вже мають певний досвід і наукове мислення.

Підготовка наукової доповіді або за результатами опрацювання наукової медичної літератури (теоретична доповідь), або за результатами експериментальної практичної діяльності (викладення основних результатів експерименту). Основним здобутком даного виду роботи є формування дослідницьких, аналітичних компетентностей, навичка практично мислити (у другому випадку).

В умовах швидкого і потужного розвитку інформаційного суспільства неабиякого значення сьогодні набуває самостійна робота студента з різноманітними інтернет-ресурсами, хоча правильніше сказати, що це не окремий вид самостійної роботи, а, скоріше, метод і засіб її реалізації. Тим не менш, ми вважаємо, що його варто розглянути. Така робота передбачає 1) пошуку медичної інформації в мережі з використання web-браузерів, баз даних; 2) користування інформаційно-пошуковими та інформаційно-довідковими системами, автоматизованими бібліотечними системами, електронними журналами; 3) пошук однодумців за певним науковим профілем з медичної проблематики, створення на Facebook(чи будь-якій іншій мережі) спеціалізованої групи для проведення наукових форумів з обговорення новітніх медичних досягнень чи невирішених питань; 4) створення тематичних web-сторінок і медичних web-квестів; 5) використання технології Bigdata, html-редакторів, графічних редакторів тощо.

З розвитком інформаційних технологій активно розвивається новий вид навчального процесу – дистанційне навчання, як різновид телекомунікаційної освіти. Сьогодні (і це зовсім не пов'язується з надзвичайними умовами поширення пандемії COVID-19, адже дистанційна освіта з'явилась значно раніше) вона являє собою інноваційну складову медичної галузі освіти і реалізується засобами інтернет-технологій за допомогою мультимедійної техніки.

Для реалізації дистанційного навчання використовуються спеціальні технології, наприклад віртуальна хімічна лабораторія, яка дозволяє моделювати хімічний експеримент, який навіть важко здійснити у реальних умовах в силу високої вартості реактивів, небезпечності проведення, часових обмежень тощо. Комп'ютерні моделі дозволяють отримувати в динаміці візуальні ілюстрації складних або небезпечних хімічних реакцій, відтворити їх точні деталі, які можуть бути непомітними при реальному експерименті, розглянути в уповільненій дії, зупинити в потрібний момент. При цьому студент може змінювати часовий масштаб, варіювати в широких межах параметри і умови проведення досліду, а також моделювати ситуації, недоступні в реальному експерименті.

Ми вважаємо, що самостійна робота студента в процесі дистанційного відіграє надзвичайно важливу роль. Підключаючись до віртуальної лабораторії, студент може самостійно виконати будь-яке завдання з хімії, тут же перевірити результат і отримати оцінку. Важливою перевагою використання цих технологій у процесі виконання самостійної роботи є те, що студент може скористатись ними багаторазово, тим самим більш глибоко засвоїти матеріал.

Саме завдяки інтернет-технологіям і спеціальним комп'ютерним програмам студенти можуть самостійно проводити віртуальні лабораторні роботи, наприклад «Аудометрія» в курсі медичної і біологічної фізики і багато інших.

При підготовці сімейного лікаря на кафедрі громадського здоров'я та охорони здоров'я застосовується широкий діапазон інноваційних технологій

навчання здоровому способу життя. В якості самостійної роботи студенти за допомогою спеціальних програм виготовляють мотиваційні і розвиваючі журнали для дітей, 3D-макети і об'ємні плакати по формуванню здорових звичок; розробляються сценарії і моделюють фільми для дитячої аудиторії.

Підводячи певний підсумок, знову вважаємо за потрібне повернутися до вирішальної ролі викладача в організації і координації самостійної роботи студента. Вище, при характеристиці різних видів і форм самостійної роботи, особливо тих, що здійснюються за допомогою комп'ютерної техніки і технологій, нам не хотілось би, щоб у рецензентів даної роботи склалось враження гри і несерйозності описаних видів діяльності. Насправді вони потребують ґрунтовного методологічного і навчально-методичного забезпечення.

При складанні методичного забезпечення самостійної роботи викладач спирається на психолого-педагогічну характеристику студента (зокрема на мотиваційну сферу), діагностичну карту його інтелектуальних можливостей і спеціальних здібностей, аналіз успішності тощо.

Крім того викладач постійно працює над вдосконаленням своїх не тільки спеціальних (за медичним профілем) компетентностей, але й психолого-педагогічних, таких як: 1) аналітико-рефлексивні – аналіз і рефлексія цілісного педагогічного процесу і його складових (суб'єкт-суб'єктних відношень, педагогічної комунікації, змін, які відбуваються в особистості студента в освітньому процесі, змін в студентському колективі тощо); 2) конструктивно-прогностичні – проектування і побудова цілісного навчального процесу у відповідності до загальної мети і задач освітньої діяльності по своїй дисципліні, прогнозування результатів навчальної діяльності (сформовані у студентів компетентності); 3) організаційно-діяльнісні – планування й реалізація оптимальних варіантів навчальної діяльності, поєднання різноманіття видів навчання, в тому числі і самостійної роботи студента, оцінка ефективності використаних форм, методів і засобів навчання; 4) оціночно-інформаційні – забезпечення систематичного отримання інформації про навчальні успіхи

студента шляхом застосування різноманітних форм контролю якості освіти, а також адекватне оцінювання особистісних і професійних компетентностей студента-медика; 5) корекційно-регулюючі – корекція змісту і методів освітнього процесу, встановлення необхідних комунікативних зв'язків, їх регуляція і підтримка.

Вдосконалення професійно-педагогічної культури викладача медичного закладу вищої освіти, його педагогічних компетентностей, в кінцевому рахунку сприятиме підвищенню рівня загальнокультурної і спеціальної підготовки випускника ЗВО, забезпечить перехід від масово-репродуктивних форм і методів викладання до індивідуально-творчих, особистісно-орієнтованих, які дозволять молодому спеціалісту вийти на ринок праці зі сформованими професійними компетентностями, потребами у постійній професійній самоосвіті і саморозвитку.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

3.1. Результати практичного дослідження формування навичок самостійної роботи у студентів медичних закладів освіти

В якості методу прикладного дослідження в даній роботі був використаний метод соціально-педагогічного анкетування (на базі соціологічного методу опитування). Анкетування проводилось серед студентів і викладачів Запорізького державного педагогічного університету у травні – вересні 2020 року.

Інструментарієм даного дослідження стали анкети для студентів і викладачів (Додаток Б, В), які містили як наскрізні питання (однакові для викладачів і студентів), так і окремі (тільки для однієї категорії респондентів).

Вибіркова сукупність опитаних студентів складає 300 студентів трьох факультетів, 1 – 5 курсів; науково-педагогічних працівників – 50 осіб Запорізького державного медичного університету.

Результати анкетування дозволити вивчити думки і оцінки студентів стосовно ролі самостійної роботи студента, її організації в аспекті підвищення якості підготовки майбутніх лікарів, факторів, які сприяють ефективності її планування й організації.

На думку студентів «самостійна робота» – це «робота, яка виконується без участі викладача, але по його завданню і за допомогою його консультацій» (43%); «робота, яка виконується самостійно, але під безпосереднім контролем викладача» (38%); «самостійна робота без викладача, яку я обираю сам у відповідності до моїх навчальних (наукових) інтересів і можу запросити консультації» (19%). Отримані результати свідчать про те, що в організації самостійної роботи переважають традиційні форми, які визначаються

навчальними програмами, але слабо орієнтовані на індивідуальні інтереси і запити студента.

На друге запитання анкети, де запитувалось чим повинна бути для студента самостійна робота, відповіді розподілились наступним чином

- обов'язковим елементом навчальної діяльності– 29%;
- додатковим елементом, для тих, хто хоче більше знати і вміти– 24%;
- додатковим елементом, для тих, хто хоче отримати більш високий бал (або дібрати прохідний бал для форми контролю)– 39%;
- непотрібний вид діяльності, оскільки я прийшов усе отримувати в аудиторії– 8%.

За отриманими результатами позитивним моментом є те, що лише 8 відсотків (21 особа з 300 опитаних) вважають даний вид діяльності непотрібним. Негативним, на нашу думку, є те що 39% студентів розглядають самостійну роботу виключно як можливість «добирати» бали і лише четверта частина (24%) – як засіб розширювати свої знання.

Таким чином, спостерігається тенденція, що більшість студентів орієнтовані на отримання позитивної оцінки, а не на отримання нових знань і набуття широкого спектру навичок і професійних компетентностей. А це свідчить про перевагу утилітарно-практичних мотивів над ціннісними.

Більшість студентів (197 опитаних - 65,7%) вважають, що в університеті створені цілком задовільні умови для самостійної роботи (обрали оцінки «4» і «5»), 21% (63 особи) оцінили як «середні умови» (оцінка «3»); 13,3% оцінили як «нижче середнього»; оцінку «погано (не задовольняє)» студенти не обирали.

Для ефективного здійснення самостійної роботи дуже важливим є її зміст, тобто наскільки важливими, цікавими є завдання самостійної роботи, чи несуть вони в собі інноваційний характер, відповідають сучасним здобуткам медичної науки. Для оцінки змісту самостійної роботи перед студентами було поставлене таке запитання «Оцініть за запропонованою шкалою зміст самостійної роботи студента, де 1 – погано (не цікаво, не актуально), 2 – нижче середнього, 3

–середнє значення (задовільно), 4 – вище середнього, 5 – дуже добре (цікаво, актуально з професійної точки зору)». В ході опитування респонденти показали наступні результати:

- погано (не цікаво, не актуально) –0%
- нижче середнього –18%
- середнє значення (задовільно) –27%
- вище середнього –31%
- дуже добре (цікаво, актуально з професійної точки зору) – 24%

В цілому оцінки розподілились майже порівну між варіантами середнього значення і нижче середнього і значеннями вище середнього і дуже позитивного. Причому, кореляційний аналіз (обрання тієї чи іншої оцінки в залежності від курсу, на якому вчиться студент) показав, що більш позитивні оцінки виставили студенти старших курсів. Висновки з цього приводу можуть бути такі: по-перше, студенти молодших курсів ще не здатні адекватно оцінити зміст самостійної роботи (чому викладач обрав саме таке завдання, наскільки воно важливе з точки зору майбутньої професійної діяльності), по-друге, студентам старших курсів дійсно надаються більш цікаві, актуальні з медичної точки зору завдання, орієнтовані на передові наукові здобутки.

Стосовно запитання чи володіють студенти навичками самостійної роботи студента, переважна більшість дала стверджувальну відповідь: «так, в повній мірі» – 72%, «чимось володію, а чимось ні» – 22%, «не володію зовсім» обрали 6 відсотків опитаних. Серед запропонованих навичок (запитання 6, Додаток Б) більшість студентів обрали варіанти «знаєте, що робити (порядок дій, розумієте зміст завдання)»– 61,2% і «можете планувати самостійну роботу так, щоб встигати виконувати вчасно» – 54,8%. Значно менше опитаних обрали варіанти «розумієте для чого це робиться (які професійні компетентності будуть сформовані)» – 26% і «можете прогнозувати результат самостійної роботи» – 18% (наведені результати перевищують 100 відсотків, тому що студенти мали змогу обирати декілька варіантів відповідей).

Щодо ролі викладача в організації самостійної роботи, то опитані студенти оцінили її позитивно. У більшій мірі вони хочуть в особі викладача бачити організатора, керівника і консультанта, в меншій – контролера, але ніхто не обрав варіант «ніякої ролі, адже це самостійна робота студента».

В анкеті був використаний прийом оцінки протилежностей у запитаннях: «Що, на вашу думку, заважає в організації самостійної роботи студента?» і «Що, на вашу думку, покращить організацію самостійної роботи студента?». Але задані вони були з інтервалом у декілька інших позицій. Отримані результати свідчать про певні суперечливі думки студентів.

Так, основними факторами зниження якості самостійної роботи студенти вважають невміння планувати і організовувати цю діяльність (38,5%) і відсутність зацікавленості в ній (56,8%). В той же час істотному покращенню самостійної роботи, на думку студентів, можуть сприяти планування і контроль даного виду діяльності (52,2%) – тут ми бачимо майже повне співпадіння, підвищення вимогливості з боку викладачів (42%), повне викладення навчального матеріалу викладачем (38%).

Аналіз отриманих результатів вказує, що студенти покладаються на готові форми знання або на дисциплінарні методи. В меншій мірі зосередились на змісті самостійної роботи (18%) і на готовності студента виконувати самостійну роботу (мотивація) (24%). В цьому як раз і проявилось протиріччя: з одного боку, студенти вказують, що відсутність зацікавленості в самостійній роботі (56,8%) погіршує її виконання, а з іншого – значно в меншій мірі вважають, що зміст самостійної роботи (18%) і готовність студента виконувати її (24%) – покращать цю діяльність.

Таким чином, науково-педагогічним працівникам вищих медичних закладів освіти в процесі організації самостійної роботи слід звертати увагу на мотивацію студентів, прищеплення їм зацікавленості в ефективному її виконанні, а для цього необхідно формувати відповідні навички. Адже значна частина студентів вказувала, що не володіє ними в повному обсязі.

Важливою умовою ефективності самостійної роботи є мотивація

студентів щодо самостійного отримання знань. Оскільки результати опитування показали, що приблизно половина на половину студентів постійно прагнуть поповнювати свої знання (52%), а 48% – лише по мірі необхідності. Також, на думку студентів, варто зосередитись на умінні планувати і організовувати свою позанавчальну діяльність (64,2%), вміння раціонально використовувати час, відведений на самопідготовку (41,8%).

Оцінка навчально-методичного забезпечення організації і проведення самостійної роботи оцінена студентами наступним чином: достатність забезпеченість підручниками, навчально-методичними матеріалами, довідниковою літературою (83,2%), фаховими періодичними виданнями (52,5%), спеціальним обладнанням (34,6%), лабораторіями (62%).

Студенти перевагу віддають таким навчальним джерелам як лекції (69,5%). На нашу думку, цей показник може вказувати, з одного боку, на довіру студента щодо знань і компетентностей викладача, в той же час – на небажання шукати інші джерела. Під час самостійної роботи респонденти спираються на підручники і наукову літературу, рекомендовану викладачем (72%), методичні розробки викладачів (50,8%).

Завдяки використанню відкритих запитань, нам вдалось з'ясувати, що серед найбільш ефективних форм самостійної роботи респонденти відмітили ознайомлення з інноваційними медичними технологіями (56%), роботу з наочними матеріалами і симуляційним медичним обладнанням (72,7%), клінічні заняття та можливість безпосередньо спілкуватись з хворими (49,5%), виробнича практика (60,2%).

Стимулюють студентів до самостійної роботи такі фактори як бажання мати більш глибокі і міцні знання за обраним профілем і спеціалізацією (63%), реальний взаємозв'язок дисциплін, які вивчаються з подальшою професійною діяльністю (68,7%).

Консультаційна допомога в організації самостійної роботи, як вважають опитані студенти, є необхідною умовою для її успішного виконання. Провідну роль у подоланні труднощів в цьому виді діяльності студенти відводять в

першу чергу власним зусиллям (70%) і допомозі викладача (51%). Частіше за все студенти звертаються за допомогою викладача з таких питань як оволодіння практичними навичками лікарської справи (63,5%), вирішення ситуаційних задач (48,4%), планування і організації самостійної роботи (24,3%).

В цілому, студенти вважають, що самостійна робота є неодмінною умовою для якісного оволодіння майбутньою професійною діяльністю. На їх думку, шляхом виконання різних видів самостійної роботи можна сформувати професійно важливі якості як особистості в цілому, так і безпосередньо особистості лікаря (83%), а також цілеспрямовано визначитись з профілем наукової і практичної діяльності (54,5%).

Ми вже неодноразово наголошували, що в освітньому процесі однакову роль відіграють обидва суб'єкти: той, хто навчає – викладач і той, хто навчається – студент. Звичайно, роль їх в організації освітнього процесу неоднакова, але применшувати жодну із сторін було б вкрай невірною. Тому в даному практичному дослідженні ми опитували не лише студентів, але й науково-педагогічних працівників. З'ясувавши їх позиції, можна буде запропонувати оптимальну модель щодо формування навичок самостійної роботи у студентів вищих медичних закладів освіти.

Як показало опитування науково-педагогічних працівників, переважна більшість з них зупинилась на такому визначенні самостійної роботи студента «робота, яка передбачена навчальною програмою, виконується без участі викладача, але по його завданню і за допомогою його консультацій» (72% – 36 осіб); «робота, яка виконується самостійно, але під безпосереднім контролем викладача» (16%); «самостійна робота без викладача, яку студент обирає сам у відповідності до своїх навчальних (наукових) інтересів, узгоджує з викладачем» (12%).

Як видно з отриманих результатів і викладачі, і студенти майже однаково сприймають сутність самостійної роботи як деякого виду діяльності, передбаченого навчальним планом і навчальною програмою. Але згідно з сучасними тенденціями щодо розуміння сутності вищої освіти як самоосвіти та

новітнім розробкам педагогіки і психології вищої школи – це лише віддалене відображення сутності даного виду навчальної діяльності. Скоріш за все, саме таке розуміння самостійної роботи, визначило результати відповідей на друге запитання анкети «На вашу думку, самостійна робота студента повинна бути»

- обов'язковим елементом навчальної діяльності (82%)
- додатковим елементом, для тих, хто хоче більше знати і вміти (16%)
- додатковим елементом, для тих, хто хоче отримати більш високий бал (або дібрати прохідний бал для форми контролю) (2%).

Результати опитування за цією позицією двох категорій учасників освітнього процесу суттєво різняться: студенти самостійну роботу здебільшого сприймають як додаткову (за різними критеріями), викладачі – в переважній більшості як обов'язкову.

На відкрите запитання «Назвіть завдання самостійної роботи, які ви найчастіше використовуєте в організації самостійної роботи студента», майже кожен третій опитаний респондент з викладачів зміст самостійної роботи вбачав у читанні студентами додаткової наукової літератури з дисципліни, з подальшим відтворенням прочитаного у вигляді реферату чи доповіді, чи на крайній випадок історії хвороби. Інші підкреслювали особливе значення у самостійній роботі студента безпосередню роботу з пацієнтом (19,5%), виконання діагностичних і лікувальних процедур (32%), використання навчальних комп'ютерних програм (22,5%), невелика кількість вказала на вирішення ситуаційних задач і участь у ділових іграх (12%). Відповіді науково-педагогічних працівників суттєво різнились в залежності від кафедри, до якої вони належали. Так, викладачі кафедр загальних дисциплін (біохімії, анатомії, фізіології, суспільних дисциплін) перевагу віддавали опрацюванню наукової літератури, в той час як представники клінічних кафедр – набуттю практичних навичок в ході виконання самостійної роботи.

Щодо володіння інформацією про те, які види самостійної роботи студента використовуються на інших кафедрах, 51,5% респондентів сказали, що не володіють такою інформацією; 32% володіють не в повній мірі і лише

16,5% знають, які види самостійної роботи використовують колеги. Це свідчить, з одного боку, про недовідомість і зацікавленість самих викладачів, з іншого – про недостатню організацію освітнього процесу в цілому на факультеті. Ми вважаємо, що це як раз і призводить до дублювання самостійної роботи, про перенавантаження студентів під час її виконання. Уявимо, що у студента чотири основні предмети на поточному тижні. І по кожному він повинен прочитати серйозну наукову літературу і підготувати реферат (або наукову доповідь). Якісно це зробити неможливо. Звідси з'являється плагіат, академічна недоброчесність, в решті решт – байдужість до навчання і профанація у виконанні завдань самостійної роботи.

Тому, при відповіді на запитання «чи слід узгоджувати в рамках факультету (міжкафедральна взаємодія) види, форми, час організації і проведення самостійної роботи студента?» майже всі опитані перевагу у виборі варіантів відповідей обрали такі: «так, щоб уникнути дублювання», «так, щоб раціонально розподілити час і не перевантажувати студента», «так, щоб обмінюватись інформацією про індивідуальні потреби і запити студента, її схильності до того чи іншого виду діяльності». Лише незначна частина респондентів (4,5%) наполягають на тому, що «кожен викладач, керуючись програмою, визначає види, форми, час виконання самостійної роботи».

Механізми контролю за виконанням самостійної роботи студента використовуються різноманітні: у ході перевірки контрольних робіт (30,5%), під час підсумкового контролю (складання іспитів і заліків) – (34,5%), на практичних і семінарських заняттях (27%), проміжні тестування (32%). Троє викладачів (1,5%) вказали, що ніяк не контролюють виконання самостійної роботи, бо головне в цьому процесі «чимось зайняти студентів». Це було відкрите запитання анкети, тому спостерігались схожі відповіді, що у підсумку дало перебільшення 100 відсотків.

26,5% викладачів зазначили, що організовують самостійну роботу під час клінічних занять, 57% – під час проходження виробничої чи навчальної практики, 23,5% – в студентських наукових гуртках під час виконання науково-

дослідної роботи.

В ході анкетування науково-педагогічні працівники включались в обговорення деяких позицій анкети. Тому, в певний час анкетування перетиналось з бесідою, а інколи з неструктурованим інтерв'ю. В ході бесіди з'ясовувалось багато аспектів, які залишались поза запитаннями анкети. Так, майже всі науково-педагогічні працівники відмітили, що самостійну роботу студента неможливо розглядати виключно як позааудиторну діяльність. Вони зауважили, що самостійна робота присутня в усіх формах навчальних занять. Наприклад, під час читання лекції викладачі пропонують короткі дискусії з проблемних питань, а потім наприкінці лекційної години, передбачаються хвилини запитань і відповідей. Такі прийоми потребують від студента не лише пасивного слухання, а ще й активної розумової діяльності. Викладачі вважають, це також є елементами самостійної роботи. Крім того, спеціальним дидактичним прийомом лекції, який часто використовують викладачі, є стимулювання інтересу до більш глибокого вивчення матеріалу, що розглядався на лекції. Наприклад, дехто з викладачів лише окреслює під час лекції надзвичайно актуальну проблему, а далі говорить «Для тих, хто прагне знати більше, цікавиться передовими речами пропоную почитати...»

На практичному занятті доля самостійної роботи студента в рази збільшується. Саме на практичному занятті відбувається формування відповідних навичок самостійної діяльності. В цьому аспекті важливу роль відіграють практикуми з конкретної теми, які є безпосередніми формами самостійної роботи студента.

На семінарському занятті чи колоквіумі самостійна робота проявляється у підготовці до даного виду навчання. Готуючись до семінару, студент самостійно опрацьовує навчальну і наукову літературу, продумує доповідь, готує відповіді на можливі запитання. Під час семінару він включається в обговорення, бере участь у дискусії.

При оцінці респондентами-викладачами такого показника як володіння студентами навичками самостійної роботи, в цілому оцінка зводилась до

вибору відповіді «чимось володіють, а чимось ні» (63%), варіанти «так, в повній мірі» і «не володіють зовсім» розподілились приблизно однаково з незначною перевагою на варіант «в повній мірі» – 22,5% і 14,5%.

Щодо розуміння, якими навичками володіють студенти, ми отримали такі результати:

- знають, що робити (порядок дій, розуміють зміст завдання)–67%;
- розуміють для чого це робиться (які професійні компетентності будуть сформовані)– 54,5%;
- можуть прогнозувати результат самостійної роботи– 23,5%;
- можуть планувати самостійну роботу так, щоб встигати виконувати вчасно– 32%.

Завдяки використанню наскрізних питань нам вдалось знову побачити деякі співпадіння в думках студентів і викладачів, зокрема в оцінці таких позицій в анкеті, як: «можуть прогнозувати результат самостійної роботи» і «можуть планувати самостійну роботу так, щоб встигати виконувати вчасно». Ці дані будуть обов'язково враховані в розробці майбутньої моделі формування навичок самостійної роботи у студентів вищих медичних закладів освіти.

Науково-педагогічні працівники, які взяли участь в опитуванні, в цілому позитивно оцінили забезпечення ЗГМУ можливостями щодо організації і забезпечення самостійної роботи студентів. Найбільш розповсюдженими засобами для цього виду навчальної діяльності називали достатню кількість комп'ютерних класів з виходом у мережу Інтернет, наявність спеціалізованих таблиць (для вивчення м'язової, судинної системи тощо), муляжів, фантомів, симуляційного обладнання, спеціалізованих лабораторій, необхідних для реалізації самостійної роботи.

Важливими запитаннями в анкеті для викладача для повної реалізації мети даного дослідження є такі: «Чи володієте ви достатніми навичками, щоб стимулювати студента активно займатись самостійною роботою?» і «Чи є у вас прагнення вдосконалювати свої педагогічні знання щодо організації самостійної роботи студента?»

На перше запитання незначна більшість респондентів відповіли, що володіють в повній мірі (57%), володіють, але недостатньо (29%), не володіють (16%). Із тих, хто не володіють, в основному були викладачі зі стажем роботи менше трьох років і троє зі стажем до п'яти років. При цьому, більшість вказували, що постійно прагнуть опанувати педагогічними і психологічними знаннями (84,5%), не замислювався над цим (6%), вважають, що їм достатньо психолого-педагогічних знань (9,5%).

Результати проведеного дослідження є важливою складовою для подальшого раціонального планування самостійної роботи студента, оптимізації форм і методів її організації і проведення, формування навичок самостійної роботи у студентів, вдосконалення відповідного навчально-методичного і технічного забезпечення. Вона може стати успішною і результативною за рахунок вдосконалення навчальної і педагогічної діяльності як викладачів, так і студентів, а також усіх підрозділів університету, задіяних в організації освітнього процесу (деканати, навчальна частина тощо).

3.2. Рекомендації щодо формування навичок самостійної роботи у студентів медичних закладів освіти

Організація самостійної роботи студента і формування навичок щодо її виконання – це не лише особиста справа самого студента, а в першу чергу – це управлінська функція медичного закладу освіти, професійна задача професорсько-викладацького складу, яка в наш час набуває особливого значення у зв'язку з реформуванням освіти і медичної системи.

Результати проведеного дослідження дозволяють нам запропонувати низку заходів, які, на нашу думку, сприятимуть підвищенню ефективності формування навичок самостійної роботи у студентів медичних закладів освіти.

Найважливішим серед них є такі. По-перше, чітке розуміння науково-педагогічними працівниками сутності самостійної роботи студента. Все, що

студент робить власними зусиллями: конспектує, опрацьовує літературу, відшукує інформацію, розмірковує, робить висновки, проводить експеримент, готує курсову роботу чи наукову доповідь і тому подібне, представляє собою самостійну роботу студента. Таке розуміння самостійної роботи дозволить виважено підійти до питання збалансованого, оптимального поєднання об'ємів аудиторного навантаження і самостійної роботи. Адже, надмірне перевантаження студента може дати зворотній результат. Замість того, щоб збільшити час на самостійну діяльність, студент або зовсім перестане нею займатись, або погіршить якість виконання завдань самостійної роботи. Тому, методично правильна організація аудиторної і позааудиторної навчальної діяльності – це перший крок на шляху до ефективного формування навичок самостійної роботи.

Другий крок, ми вважаємо, пов'язаний з мотивацією студента щодо виконання самостійної роботи. Навчальна мотивація визначається низкою специфічних факторів: особливостями суб'єкта навчання (самооцінка, рівень інтелектуального розвитку, система цінностей, прагнення тощо); особливостями викладача (психолого-педагогічні компетентності, зацікавленість, особистісний розвиток і т.п.); специфікою навчального предмету і деякими іншими. Як вважають психологи, найбільш розповсюдженим видом мотивації є мотивація досягнення успіху. Є зовнішня мотивація, при якій суб'єкт прагне зробити щось, що саме по собі його не цікавить, але йому потрібен результат. Ця мотивація, як правило, залежить від відношень людини з оточуючим світом. Вона орієнтована на те, щоб отримати різного роду винагороди, або уникнути покарання. Внутрішня мотивація, навпаки, забезпечує діяльність, яка має для особистості цінність або інтерес, і не важливо яким буде результат.

Саме внутрішня мотивація є найбільш важливою у навчанні, коли навчання стає цінністю, самоціллю і винагороду за свої дії особистість шукає у самій собі. Тоді процес пізнання стає важливим самим по собі. Внутрішня мотивації породжує творчість, нові ідеї, переконання.

Зовнішня мотивація в цілому сприяє збільшенню об'єму виконуваної роботи, а внутрішня – її якості.

Роль формування і розвитку мотивації до занять самостійною роботою надзвичайно велика в медичному закладі освіти, оскільки професійна мотивація студента-медика виступає як внутрішній рушійний фактор розвитку особистості майбутнього лікаря і його професіоналізму. Сьогодні пацієнт йде не просто до лікаря, а лікаря-професіонала. Він обирає найкращого лікаря. Тому для студентів-медиків особливо важлива мотивація особистого професійного зростання і саморозвитку.

Отже, при формуванні мотивації науково-педагогічний працівник повинен спиратись на знання рис характеру, інтелектуальні можливості, схильності, здібності, інтереси, прагнення, тобто на характерологічні і типологічні особливості особистості студента. Володіючи цими знаннями, викладач зможе віднайти способи мотивувати студента до більшого навчального навантаження, до виконання не лише необхідного об'єму самостійної роботи, пов'язаної з аудиторними видами навчання (семінар, практикум, лабораторна робота), але й позааудиторними (робота у наукових гуртках, дослідницька робота, клінічна практика тощо).

Мотивація (про що говорилось вище) напряму пов'язана з інтересом. А це визначає наступний крок в формуванні навичок самостійної роботи студента – розробку змісту завдань самостійної роботи. Ми вважаємо, що зміст самостійної роботи повинен бути максимально наближений до моделі професійної діяльності майбутнього лікаря.

Звичайно, зміст аудиторної самостійної роботи чітко визначається змістом початкової програми. Так, опрацювання навчальної і наукової літератури при підготовці до семінарського заняття, лабораторної роботи, практикуму чітко орієнтоване на виконання навчальної програми. Зовсім інший підхід повинен бути при плануванні змісту позааудиторної самостійної роботи студента. Така робота повинна бути орієнтована на поглиблення знань і формування професійних компетентностей, занурювати майбутнього лікаря

безпосередньо у професію. Завдання позааудиторної самостійної роботи повинні бути особистісно-орієнтованими, з урахуванням усіх вище зазначених характерологічних і типологічних рис студента. А також містити анотацію стосовно того, які професійні компетентності сформує студент, виконуючі те чи інше завдання.

У зв'язку з цим, постає питання щодо навчально-методичного забезпечення організації і здійснення самостійної роботи студента. Для того, щоб студенти могли успішно самостійно оволодівати, закріплювати або практично відпрацьовувати певні частини навчальної дисципліни, викладач повинен в першу чергу сам здійснити масштабну методичну роботу: підготувати банк завдань, при цьому уникаючи шаблону і формалізму, розробити методичні рекомендації (студент повинен чітко усвідомлювати смисл завдання, хід його виконання і кінцевий результат), підготувати підбірку навчальної і наукової літератури. Створений банк завдань (навчальних проектів) дасть змогу кожному студенту обрати завдання, які найбільш відповідають його інтересам, рівню предметних знань, можливості самореалізації, а також професійного і особистісного пізнання.

Проектування навчального змісту самостійної роботи студента – важлива, але недостатня умова успішності оволодіння навичками її реалізації. Важливою навичкою в організації самостійної роботи студента є планування свого навчального часу. Завдання не повинні поставати перед студентом раптом. При вивченні того чи іншого курсу студент повинен мати чітке уявлення про те, які теми він буде вивчати протягом семестру, які завдання він повинен виконати самостійно до певного строку. З цією метою кожному студенту необхідно запропонувати навчально-методичний план занять з чітким вказанням тем, видів робіт, термінів виконання і професійних компетентностей. Для більшої мотивації можна вказати вагу того чи іншого завдання, виражену у балах, які студент отримає в ході їх виконання (хоча це не головне). Такий план на самому початку вивчення курсу, дозволить студентові краще увити його структуру і раціонально організувати свою роботу. Теоретична і практична

значимість такої роботи з боку викладача має виключні переваги з точки зору особистісно-орієнтованого, діяльнісного і компетентнісного підходу до організації самостійної роботи студента, формування навичок щодо її здійснення.

Правильно розподілена у часі і своєчасно оцінена самостійна робота студента є значним фактором соціального підкріплення навчання. Якщо ж самостійна робота видана, але не здійснюється її перевірка, або вона відбувається формально, то імпульс щодо її виконання дуже швидко згасає. Отже, контроль за результатами самостійної діяльності студента виступає важливим механізмом формування навичок щодо її здійснення. Але контроль – це не лише оцінка, виражена певною кількістю балів, це обговорення результатів діяльності, успіхів і невдач студента, узагальнення його досвіду, обговорення перспектив подальшого професійного зростання.

При зростанні мотивації і при достатній сформованості у студентів навичок самоорганізації і саморегуляції освітньої діяльності, при сформованості почуття відповідальності, підвищення інтересу до учіння, поступово у викладача відпадає функція контролю за самостійною роботою. Її можна замінити самоконтролем і самооцінкою. Але студент повинен чітко усвідомлювати результати досягнутого і аргументувати самооцінювання.

Якщо ми – науково-педагогічні працівники, реалізуємо організацію самостійної роботи студента таким чином, то отримаємо спеціаліста з високими професійними і особистісними стандартами, компетентного, готового до постійного саморозвитку і самореалізації.

ВИСНОВКИ

На сучасному етапі розвитку медичної освіти в Україні гостро стоїть питання якісної підготовки медичних кадрів. Вирішувати його слід комплексно, в тому числі шляхом розробки оптимальних способів навчання, які гарантують формування у студентів-медиків більш глибоких знань, що дозволить їм якісно виконувати професійну діяльність лікаря широкого профілю.

Саме впровадження нових освітніх стандартів передбачає перехід до компетентнісно-орієнтованої освіти, коли в результаті інтегрування понять знання – розуміння – навичка – компетентність, формується здатність і готовність до професійної діяльності лікаря.

Одним з вагомих компонентів компетентнісного підходу є формування мотивації і навичок у студентів до самоосвіти і саморозвитку, де учіння суттєво переважає над навчанням. Ключовим засобом реалізації цього підходу виступає ефективно організована самостійна робота студентів медичних закладів освіти.

При цьому, слід пам'ятати, що компетентність не може зводитись лише до набору спеціальних знань і вмінь, і наявності певного досвіду. Професійна компетентність передбачає культуру самоосвіти і самовиховання, вміння досліджувати об'єкт, процес і оцінювати результати власної праці, вміння прогнозувати і планувати діяльність, вміння формулювати і ефективно вирішувати професійні задачі. Отже, компетентність – це здатність спеціаліста застосовувати знання для вирішення практичних задач у відповідності до кола його професійних повноважень, професійних обов'язків, володіючи фундаментальними знаннями, необхідною інформацією і практичним досвідом.

У відповідності до нової парадигми освіти, студент-медик повинен не лише отримувати знання програмного матеріалу, оволодівати вміннями і навичками використання цих знань, методами дослідницької роботи, але й самостійно здобувати нові наукові відомості з багаточисельних відкритих джерел: вітчизняних і закордонних спеціалізованих медичних журналів,

наукових монографій тощо. Це має особливе значення саме для студентів медичного профілю, які протягом усієї трудової діяльності зобов'язані підвищувати свій професійний рівень у відповідності до сучасних технологій та інновацій у медицині. Адже медична галузь – одна з найбільш динамічних, де нові відкриття з'являються майже щодня.

Саме правильно організована самостійна робота формує пізнавальну активність студента, сприяє прояву їх самостійності і самодіяльності, розвиває творчий підхід як до вирішення освітніх, так і професійних задач. Ефективна організація самостійної роботи у медичному закладі освіти може виступити рушійною силою щодо підвищення якості підготовки спеціалістів медичної галузі.

Цільовий аспект формування навичок самостійної навчальної діяльності студентів медичних закладів освіти в рамках особистісно-орієнтованого і компетентнісного підходів включає мотивацію і стимулювання самостійної творчої діяльності майбутнього спеціаліста і розвиток його спроможності швидко адаптуватися до змін професійної і соціальної сфери, а також формування цілісного професійного світогляду.

При проектуванні моделі щодо формування навичок самостійної роботи студентів медичних закладів освіти ми спирались на концепцію особистісно-орієнтованого підходу в освіті, яка передбачає зміну характеру змісту самостійної роботи, форм і технологій навчання, з одного боку, і зміни психології педагогічної діяльності – з іншого.

Особистісно-орієнтована парадигма представляє собою педагогічну систему зі своїми характерними особливостями. Визначальним моментом тут є індивідуалізація навчання, яка спирається не лише на врахування особистих (суб'єктивних і індивідуальних) якостей, але й врахування індивідуального стилю діяльності, стимулювання здібностей студента в процесі його навчання.

Творчий характер процесу учіння і самоосвіти, його особистісно-орієнтована направленість може бути досягнута впровадженням різноманітних організаційних форм, головна мета яких полягає у створенні мотиваційної

основи самостійної освітньої діяльності. Серед них можна виокремити такі як: розробка завдань різного рівня складності і різної направленості, в залежності від індивідуальних інтересів і запитів студентів; залучення студентів до участі у підготовці навчально-дослідних і науково-дослідних проектів, тематичною основою для яких є актуальні проблеми теоретичної і практичної сфери медицини. Участь у таких проектах дозволить студентам досліджувати предметні і соціальні аспекти їх майбутньої професійної діяльності.

Специфікою медичної підготовки є те, що студентові необхідно буквально запам'ятовувати великі об'єми інформації. Все те, що фахівець інших професійних сфер може отримати з довідника, лікар повинен тримати у пам'яті, адже під час клінічних дій (діагностики, огляду, операції тощо) довідник не врятує. Це вимагає від студента-медика витратити велику кількість часу для самопідготовки. Тому, дуже важливою навичкою для здійснення самостійної роботи є, так званий, тайм-менеджмент, тобто вміння раціонально планувати свою самостійну роботу. Але тут криється ще один організаційний захід – оптимальний баланс між обов'язковим опануванням програмного матеріалу і самостійною роботою, направленою на розвиток додаткових творчих професійних здібностей, таких, наприклад, як професійна аналітика і тому подібне.

Ми вважаємо, що у формуванні навичок самостійної роботи студентів визначну роль відіграють професійні психолого-педагогічні компетентності викладачів. Для цього необхідно створити можливості для підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників медичних закладів освіти у даному напрямку.

Результати емпіричного дослідження дозволили нам зробити «діагностичний зріз» ефективності організації педагогічної діяльності щодо формування навичок самостійної роботи студентів медичних закладів освіти і на цій основі розробити рекомендації по підвищенню її ефективності.

В ході проведеного теоретичного і емпіричного дослідження була підтверджена висунута гіпотеза.

Таким чином, за умови науково обґрунтованого моделювання цільового, змістовного і організаційного аспектів організації самостійної роботи, студенти отримають можливість вдосконалювати свою самоосвітню діяльність. Це дозволить їм ставити високі цілі і планувати подальший саморозвиток і самореалізацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акимова О. В., Пустовіт Г. П., Магрламова К. Г. Специфіка підготовки педагогічного персоналу для навчання майбутніх лікарів у вищих медичних навчальних закладах. *Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання*. 2018. Т. 23. С. 290-300.
2. Александр Иванович Герцен. *Педагогический энциклопедический словарь* / под ред Б. М. Бим-Бада. Москва : Московский психол.-социальн. ин-т, 2002. 528 с. URL: <https://slovar.cc/enc/bse/1987717.html>.
3. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти: модульне навчання : курс лекцій. Київ : Либідь, 2003. 218 с.
4. Алексюк А. М., Підкасистий П. Г., Козаков В. А. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання : монографія. Київ : ІСДО, 1993. 335 с.
5. Бабанский Ю. К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе. Москва : Просвещение, 1985. 208 с.
6. Балабанова Л. М. Психолого-педагогічні проблеми студентського віку. *Психологія*. Київ, 1999. Вип. 4 (7). С. 169-170.
7. Балицька Т. В. Актуальні завдання вдосконалення самостійної роботи студентів у системі вищої школи. *Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2004. № 9. С. 137-142.
8. Березюк О. С., Власенко О. М. Дидактика: теорія і практика : навч. посіб. для студентів гуманітарних факультетів. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 212 с.
9. Бондар В. І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів : навч. посібник. Київ : Вересень, 1996. 130 с.
10. Буряк В. К. Керування самостійною роботою студентів. *Вища школа*. 2001. № 4-5. С. 48-52.

11. Введенский В. Н. Высшее профессиональное образование в условиях необратимой глобализации. *Alma Mater*. 2013, № 2. С. 35-38.
12. Введенский В. Н. Проблемы непрерывного профессионального образования. *Гуманитарные научные исследования*. 2015. № 10. URL: <http://human.snauka.ru/2015/10/12067>.
13. Воевідко Л. М. Самостійна робота студентів у професійному становленні. *Організація самостійної роботи студентів у контексті підвищення якості освіти: особистісний вимір* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 10-11 квіт. 2014 р.). 2014. С. 46-49.
14. Гальперин П. Я. Введение в психологию. Москва : Университет, 1999. 332 с.
15. Головка Н. Самостійна робота студента як складова навчального процесу у вищій школі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка*. 2015. № 2. С. 19-22.
16. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 366 с.
17. Грінченко Б. Д. Яка тепер народня школа на Україні. *Педагогічна спадщина* : збір. творів / упоряд. О. М. Мислива, А. І. Мовчун, В. В. Яременко. Київ : Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2013. Кн. 1. С. 113-151.
18. Десятилетие образования в интересах устойчивого развития Организации Объединенных Наций : Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 21 февр. 2003 г. № A/57/532/Add.1. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/57/254>.
19. Джонсон Д., Джонсон Р., Джонсон-Холубек Э. Методы обучения. Обучение в сотрудничестве. Москва : Экономическая школа, 2001. 256 с.
20. Дистерверг А. О природосообразности и культуросообразности в обучении. *Народное образование*. 1998. № 7. С. 5-98. URL: http://jorigami.ru/PP_corner/Classics/Diesterweg/Diesterweg_Adolf_Nature_and_Culture.htm.
21. Дистервег А. Руководство к образованию немецких учителей. *Избранные педагогические сочинения*. Москва : Учпедгиз, 1956. С. 136-203. URL:

http://jorigami.ru/PP_corner/Classics/Diesterweg/Diesterweg_Rukov_k_obraz_nem_uchitel.htm.

22. Дроздова І. П. Університетська освіта : навч. посіб. Харків : Золоті сторінки, 2013. 212 с.
23. ДьюиДж. Шола и общество. 2-е изд. URL: http://narodnoe.org/old/Classics/Dewey/_02_Dewey_J_The_School_and_Society.htm.
24. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учеб. пособ. Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. 480 с.
25. Казаков В., Панова Т., Прокофьева Н., Гайдарова Е. Самостоятельная работа студентов в процессе обучения физиологии в медицинском университете. *Новий колегіум*. 2011. № 1. С. 34-37.
26. Картель Т. М. Самостійна робота студентів як умова їх професійного становлення. *Педагогічні науки* : наук.-метод. журнал. 2006. Т. 50, вип. 37. С. 76 - 81.
27. Каталоги національної медичної бібліотеки України. *Національна наукова медична бібліотека України*. URL: <https://library.gov.ua/#>.
28. Ковальчук Л. О. Практикум з педагогіки : навчальний посібник. Львів, 2005. 254 с.
29. Коменский Я. А. Великая дидактика (избранные главы). Москва : Педагогика, 1989. 416 с. URL: http://narodnoe.org/old/Classics/Komensky/Komensky_Yan_Amos_Velikaya_didakt_izbr.htm.
30. Комплекс нормативних документів для розробки складових системи стандартів вищої освіти : додаток до листа МОН від 31.07.2008 р. № 1/9-4841. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-484290-08#Text>.
31. Конфуций. Антология гуманной педагогики. Москва : Изд. дом Шалвы Амонашвили, 2002. 176 с.
32. Кремінь В. Г. Степко М. Ф., Шинкарук В. Д., Бабін І. І. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу / за ред. В. Г. Креміня. Київ : Вид-во ТДПУ, 2004. 114 с.
33. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень :

- навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 206 с.
34. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Знання, 2005. 486 с.
 35. Лобанова А. П. Роль понятійного апарата в соціологічній теорії. *Международный журнал гуманитарных и естественных наук*. 2018. № 3. С. 156-159.
 36. Луценко В. В. Формування педагогічного середовища, сприятливого для самостійної діяльності студентів. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи* : зб. наук. праць. Харків : ОВС, 2002. Вип. 17. С. 21-27.
 37. Максименко С. Д., Носенко Е. Л. Експериментальна психологія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 360 с.
 38. Малихін О. В. Звернення до педагогічної спадщини Бориса Грінченка в контексті формування самостійності майбутнього вчителя в навчальній діяльності. *VI Грінченківські читання* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ 22 січня 2014 р.). 2014. С. 55-61.
 39. Малихін О. В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект : монографія. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. 307 с.
 40. Маслоу А. Мотивация и личность. 3-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 352 с.
 41. Мельникова И. Ю., Романцов М. Г. Особенности медицинского образования и роль преподавателя вуза в образовательном процессе на современном этапе. *Международный журнал экспериментального образования*. 2013. URL: <http://www.expeducation.ru/ru/article/view?id=4314>.
 42. Монтень М. Проби / пер. з франц. А. Перепаді, В. Скуратівського. Київ : Вид-во «Дух і Література», 2012. 443 с.
 43. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. *Освіта України*. 2001. № 29. С. 4-6.
 44. Національний репозитарій академічних текстів. URL: <http://nrat.ukrintei.ua/>.

45. Перелік наукових фахових видань України з медицини та суміжних наук, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ nauka/nauka/naukovi-fahovi-vidannya>.
46. Песталоцци И. Г. Лебединая песня. Санкт-Петербург : Питер, 2009. 240 с. URL: http://jorigami.ru/PP_corner/Classics/Pestalozzi/Pestalozzi_Swan_song.htm.
47. Пиаже Ж. Психология интеллекта. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 192 с.
48. Пидкасистый П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении. Теоретико-экспериментальное исследование : монография. Москва : Педагогика, 1980, 240 с.
49. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах : Наказ Міністерства освіти і науки України від 13 лист. 2014 р. № 1310 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0173-93#Text>.
50. Про вищу освіту : Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556-VII Редакція від 25.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
51. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 лист. 2011 р. № 1341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011#Text>.
52. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация : монография. Москва : Когито-Центр, 2002. 400 с.
53. Рогальська Я. В., Воронцова Т. А., Волянська Л. А., Кубей І. В. Шляхи оптимізації практичної підготовки майбутніх лікарів під час проходження літньої виробничої практики. *Медична освіта*. 2018. № 4. С. 89-92.
54. Роджерс К. Становление личности. Взгляд на психотерапию. Москва : Эксмо-Пресс, 2001. 240 с.
55. Романин А. Гуманистическая психология и психотерапия : учебное пособие для студентов. Москва : КноРус, 2018. 240 с.
56. Романова Е. С., Бершедова Л. И., Рычихина Э. Н., Психологические аспекты активизации самостоятельной работы студентов вуза. *Системная*

психология и социология. 2014. № 9. URL: http://systempsychology.ru/journal/2014_9/168-romanova-es-bershedova-li-rychihina-psihologicheskie-aspekty-aktivizacii-samostoyatelnoy-raboty-studentov-vuza.html.

57. Синявський В. В., Сергєєнкова О. П. Психологічний словник. Київ : Наук. світ, 2007. 336 с.
58. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Методологія науково-педагогічних досліджень : підручник. Рівне : Волинські обереги, 2013. 360 с.
59. Сковорода Г. Повна академічна збірка творів. Харків : Майдан, 2010. 1400 с.
60. Скробач Н. В., Гаврик І. Т., Дельва Ю. В. Самостійна робота студентів вищих навчальних закладів як важливий елемент сучасної підготовки фахівців. *Галицький лікарський вісник*. 2014. № 2. С. 110-111.
61. Словарь-справочник менеджера / под ред. М. Г. Лапусты. Москва : ИНФРА-М, 1996. 608 с.
62. Сократ. Платон. Протагор. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики / сост. А. И. Пискунов. Москва : Просвещение, 1981. 560 с.
63. Сухомлинський В. О. Про розумове виховання. Вибрані твори : в 5-и т. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 4. 300 с.
64. Туркот Т. І., Коновал О. А. Лекція у вищій школі: технологія підготовки та проведення. *Педагогіка та психологія вищої школи* : навч. посіб. Херсон : Олді-плюс, 2013. 466 с.
65. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии. Собрание сочинений : в 10-и т. Москва – Ленинград : Изд-во Академии пед. наук, 1950. Т. 8. 776 с. URL: https://imwerden.de/pdf/ushinsky_sobranie_sochineny_tom08_1950_text.pdf.
66. Чечеткина Н., Ткачева Т., Курбатов С. Управление самостоятельной работой. Мировой опыт. Высшее образование в России. 2003. № 2. С. 45-49.
67. Шевченко Н. Ф. Психологічні чинники формування відповідальності як загальної компетентності студентів. *Проблеми сучасної психології*. 2018.

- № 1. С. 196-201.
68. Шевченко Н. Ф. Успішність студента як проблема педагогіки вищої школи. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2009. № 2. С. 215-219.
 69. Шимко І. Проблеми організації самостійної роботи у вищій школі. *Рідна школа*. 2005. № 8. С. 34-35.
 70. Щеголева О. Н. Актуализация самостоятельной контролируемой работы в новой образовательной парадигме. *Интеграция образования*. 2007. № 2. С. 34-45.
 71. Щекудова С. С. Организация самостоятельной работы студентов : монография. Гомель : Изд-во Гомельского гос. ун-та им. Франциска Скорыны, 2018. 228 с.
 72. Щербакова Е. В. Самостоятельная работа студентов как важнейшая составляющая организации учебного процесса в вузе. *Молодой ученый*. 2010. № 8 (19). Т. 2. С. 188-190.
 73. Batley S. *Classification in Theory and Practice*. Second edition. Oxford: Elsevier; Chandos Publishing, 2014. XVII. 195 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/287469408_Classification_in_Theory_and_Practice.
 74. Kogan M. Lifelong Learning in the UK. *European Journal of Education*. 2000. Vol. 35, № 3. P. 243. URL: <https://www.researchgate.net/scientific-contributions/Maurice-Kogan-2035181076>.

Додаток А

Програма соціально-педагогічного дослідження формування навичок самостійної роботи у студентів медичних закладів освіти.

Актуальність дослідження. Емпіричне соціально-педагогічне дослідження є складовою загального теоретичного вивчення самостійної роботи студента як організаційно-змістовної освітньої діяльності. Таке дослідження дозволить нам шляхом використання методів збирання необхідної соціально-педагогічної інформації не лише перевірити висунуту гіпотезу, але й розробити практичні заходи щодо вдосконалення способів формування навичок самостійної роботи студентів медичних закладів освіти.

Проблемна ситуація полягає в тому, що при усьому визнанні ролі і значимості самостійної роботи у підготовці студентів-медиків, існує ще багато проблем у її організаційній, змістовній і процесуальній складовій. Значна частина науково-педагогічних працівників або недооцінює її ролі у підготовці кваліфікованих, здатних здійснювати професійну діяльність у нових умовах сучасного соціуму, або не володіє достатніми психолого-педагогічними компетентностями в її організації. В наслідок чого, студенти не мають достатньої мотивації займатися самостійною роботою, не володіють необхідними навичками щодо її здійснення, а сама самостійна робота часто носить формалізований характер.

Об'єктом дослідження виступають студенти медичного закладу освіти і науково-педагогічні працівники.

Предмет дослідження– оцінка досліджуваними категоріями суб'єктів освітнього процесу ефективності організації самостійної роботи студентів.

Метод дослідження– соціально-педагогічне опитування.

Інструментарій– анкета для студентів, анкета для науково-педагогічних працівників. Особливості побудови інструментарію: 1) більшість запитань носить закритий характер, тобто з запропонованими варіантами відповідей.

Такий спосіб побудови питання дозволить нам перевірити висунуту гіпотезу; 2) частина питань носять наскрізний характер, тобто однакові для студентів і для науково-педагогічних працівників. Це важливо з точки зору порівняльного аналізу; 3) в анкеті для науково-педагогічних працівників велика кількість запитань носить відкритий характер, тобто таких, де респонденту дається змога вільно висловлювати свої думки. Такий підхід допоможе нам при розробці практичних рекомендації.

Обстежувана сукупність. Студенти трьох факультетів Запорізького державного медичного факультету 1-5 курсів (300 осіб), 50 науково-педагогічних працівників різних кафедр (загального спрямування і клінічних).

Логічна структура анкети:

- 1) Виявити розуміння опитуваними самої сутності самостійної роботи студента.
- 2) Виявити роль і значення самостійної роботи як елементу освітнього процесу.
- 3) Оцінка організаційного і змістовного компоненту самостійної роботи.
- 4) Самооцінка щодо володіння навичками самостійної роботи.
- 5) Виявлення видів навичок здійснення самостійної роботи.
- 6) Виявлення організаційного, технічного і навчально-методичного забезпечення для здійснення самостійної роботи.
- 7) Виявлення факторів, що заважають формуванню навичок самостійної роботи.
- 8) Виявлення факторів, що сприяють формуванню навичок самостійної роботи.
- 9) Виявлення мотиваційних і стимулюючих чинників до занять самостійною роботою.

Додаток Б

Анкета (для студента)

Шановний, студенте!

Прошу взяти участь в опитуванні стосовно ефективності організації самостійної роботи студента, як невід'ємної складової освітнього процесу, направленої на формування професійних компетентностей майбутнього лікаря.

Метою даного дослідження є вивчення факторів, що впливають на формування навичок самостійної роботи у студентів медичних закладів освіти та запропонувати оптимальну модель організації самостійної роботи в процесі навчання.

Опитування анонімне (свої вихідні дані вказувати не потрібно). Результати опитування будуть використані в узагальненому вигляді та покладені в основу розробки оптимальної модулі самостійної роботи.

Прошу дати відверті, вичерпні відповіді на запитання анкети або шляхом вибору із запропонованих варіантів відповідей (там, де вони запропоновані), або самостійно визначивши свою відповідь. Щиро вдячний вам за допомогу!

1. Як ви розумієте сутність самостійної роботи студента (допускається один варіант відповіді):

1.1. Робота, яка передбачена навчальною програмою, виконується без участі викладача, але по його завданню і за допомогою його консультацій

1.2. Робота, яка виконується самостійно, але під безпосереднім контролем викладача

1.3. Самостійна робота без викладача, яку я обираю сам у відповідності до моїх навчальних (наукових) інтересів і можу запросити консультації

2. На вашу думку, самостійна робота студента повинна бути? (допускається один варіант відповіді, який найбільш відповідає вашій думці):

2.1. Обов'язковим елементом навчальної діяльності

2.2. Додатковим елементом, для тих, хто хоче більше знати і вміти

2.3. Додатковим елементом, для тих, хто хоче отримати більш високий бал (або дібрати прохідний бал для форми контролю)

2.4. Непотрібний вид діяльності, оскільки я прийшов усе отримувати в аудиторії

3. Оцініть за запропонованою шкалою якість організації самостійної роботи студента, де 1 - погано (не задовольняє), 2 - нижче середнього, 3 - середнє значення (задовільно), 4 - вище середнього, 5 - дуже добре (у всьому задовольняє)

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

4. Оцініть за запропонованою шкалою зміст самостійної роботи студента, де 1 - погано (не цікаво, не актуально), 2 - нижче середнього, 3 - середнє значення (задовільно), 4 - вище середнього, 5 - дуже добре (цікаво, актуально з професійної точки зору)

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

5. Чи володієте ви в повній мірі навичками самостійної роботи студента?
(можливий один варіант відповіді)

5.1. Так, в повній мірі

5.2. Чимось володію, а чимось ні

5.3. Не володію зовсім

6. Якими навичками при виконанні самостійної роботи студента ви володієте?(можна обрати не більше 2-х варіантів відповідей)

6.1. Знаєте, що робити (порядок дій, розумієте зміст завдання);

6.2. Розумієте для чого це робиться (які професійні компетентності будуть сформовані)

6.3. Можете прогнозувати результат самостійної роботи

6.4. Можете планувати самостійну роботу так, щоб встигати виконувати вчасно

6.5. Вкажіть свій варіант _____

7. Яку роль, на вашу думку, повинен виконувати викладач в процесі самостійної роботи студента?(можна обрати декілька варіантів)

7.1. Організатор і керівник (дати завдання, налаштувати, допомагати)

7.2. Консультант (роз'яснити як це можна зробити)

7.3. Контролер (перевірити і поставити оцінку)

7.4. Ніяку, адже це самостійна робота студента

7.5. Вкажіть свій варіант _____

8. Як ви вважаєте, чи достатньо засобів у вищому медичному закладі освіти для здійснення самостійної роботи студента ? (навчально-методичного забезпечення – методички, роз'яснення; лабораторій; підручників; спеціалізованих періодичних видань; наукових робіт - монографій тощо)

8.1. Так, в повній мірі

8.2. Щось середнє

8.3. Недостатньо

9. Як ви вважаєте, чи сприяє виконання самостійної роботи розвитку вашої особистості? (появі якихось нових рис характеру)

9.1. Так, сприяє

9.2. Ні

9.3. Не замислювався

10. Які, на вашу думку, особистісні якості формуються у студента в процесі виконання самостійної роботи?

10.1. Дисциплінованість

10.2. Наполегливість

10.3. Відповідальність

10.4. Самостійність

10.5. Професіоналізм

10.6. Доброчесність

10.7. Вкажіть свій варіант _____

11. Що, на вашу думку, заважає в організації самостійної роботи студента?

11.1. Недосконале планування (завдань самостійної роботи з різних предметів стільки багато, що студент не встигає усе виконувати)

11.2. Відсутність зацікавленості в ній (нерозуміння з боку студента навіщо це робити)

11.3. Недосконала організація (нерозуміння з боку студента що і як робити)

11.4. Недостатньо засобів, обладнання

11.5. Вкажіть свій варіант _____

12. Чи є у вас прагнення постійно нарощувати свої знання?

12.1. Так, я постійно прагну опанувати нові знання, цікавлюсь новою медичною інформацією

12.2. Мені достатньо програми професійної підготовки, визначеної ВНЗ

12.3. Не замислювався над цим

12.4. Вкажіть свій варіант _____

13. Які види і форми самостійної роботи студента, на вашу думку, найбільш сприяють формуванню майбутнього лікаря?

14. Що найбільше стимулює вас займатись самостійною роботою

15. Що, на вашу думку, покращить організацію самостійної роботи студента?(можна обрати декілька варіантів відповідей, але не більше 3-х)

15.1. Її раціональне планування (тобто щоб не перевантажувати студента великою кількістю завдань з різних дисциплін)

15.2. Ретельний контроль (тобто, щоб усі виконані завдання були перевірені і оцінені)

15.3. Підвищення вимог з боку викладача

15.4. Повне викладення навчального матеріалу з боку викладача

15.5. Зміст самостійної роботи

15.6. Готовність студента виконувати самостійну роботу (мотивація)

15.7. Навчально-методичне забезпечення (чітке роз'яснення що і як робити)

15.8. Наявність засобів і різноманітного обладнання

15.9. Вкажіть свій варіант _____

16. Під час виконання самостійної роботи ви у більшій мірі покладаєтесь на:

16.1. Допомогу викладача

16.2. Власні зусилля

16.3. Вкажіть свій варіант _____

17. Під час виконання самостійної роботи ви звертаєтесь до викладача за:

17.1. Питаннями щодо оволодіння практичними навичками лікарської діяльності

17.2. Вирішення ситуаційних задач

17.3. Планування й організації самостійної роботи

17.4. Пошуку необхідної наукової літератури, інших джерел

17.5. Вкажіть свій варіант _____

Вкажіть деякі свої дані:

18. Стаття

18.1. Чоловіча

18.2. Жіноча

19. Факультет

20. Курс _____

Дякую за допомогу!

Додаток В

Анкета

(для науково-педагогічного працівника)

Шановний, колего!

Прошу взяти участь в опитуванні стосовно ефективності організації самостійної роботи студента, як невід'ємної складової освітнього процесу, направленої на формування професійних компетентностей майбутнього лікаря.

Метою даного дослідження є вивчення факторів, що впливають на формування навичок самостійної роботи у студентів медичних закладів освіти та запропонувати оптимальну модель організації самостійної роботи в процесі навчання.

Опитування анонімне (свої вихідні дані вказувати не потрібно). Результати опитування будуть використані в узагальненому вигляді та покладені в основу розробки оптимальної модулі самостійної роботи.

Прошу дати відверті, вичерпні відповіді на запитання анкети або шляхом вибору із запропонованих варіантів відповідей (там, де вони запропоновані), або самостійно визначивши свою відповідь. Щиро вдячний вам за допомогу!

21. Як ви розумієте сутність самостійної роботи студента (допускається один варіант відповіді):

21.1. Робота, яка передбачена навчальною програмою, виконується без участі викладача, але по його завданню і за допомогою його консультацій

21.2. Робота, яка виконується самостійно, але під безпосереднім контролем викладача

21.3. Самостійна робота без викладача, яку студент обирає сам у відповідності до своїх навчальних (наукових) інтересів, узгоджує з викладачем

21.4. Запропонуйте свій варіант _____

22. На вашу думку, самостійна робота студента повинна бути?
 (допускається один варіант відповіді, який найбільш відповідає вашій думці):

22.1. Обов'язковим елементом навчальної діяльності

22.2. Додатковим елементом, для тих, хто хоче більше знати і вміти

22.3. Додатковим елементом, для тих, хто хоче отримати більш високий бал (або дібрати прохідний бал для форми контролю)

22.4. Запропонуйте свій варіант _____

23. Назвіть завдання самостійної роботи, які ви найчастіше використовуєте в організації самостійної роботи студента _____

24. Чи володієте ви інформацією про те, які види самостійної роботи студента використовуються вашими колегами на інших кафедрах?

24.1. Так

24.2. Не в повній мірі

24.3. Ні

25. На вашу думку, чи слід узгоджувати в рамках факультету (міжкафедральна взаємодія) види, форми, час організації і проведення самостійної роботи студента?(можна обрати не більше 2-х варіантів)

25.1. Так, щоб уникнути дублювання

25.2. Так, щоб раціонально розподілити час і не перевантажувати студента

25.3. Так, щоб обмінюватись інформацією про індивідуальні потреби і запити студента, її схильності до того чи іншого виду

діяльності

25.4. Ні, кожен викладач, керуючись програмою, визначає види, форми, час виконання самостійної роботи

25.5. Запропонуйте свій варіант _____

26. Які форми організації самостійної роботи ви частіше а все використовуєте? _____

27. Опишіть механізми здійснення контролю за виконанням самостійної роботи студента _____

28. Як ви вважаєте, чи володіють студенти в повній мірі навичками самостійної роботи студента? (можливий один варіант відповіді)

28.1. Так, в повній мірі

28.2. Чимось володіють, а чимось ні

28.3. Не володіють зовсім

29. Якими навичками при виконанні самостійної роботи, на вашу думку, володіють студенти? (можна обрати не більше 2-х варіантів відповідей)

29.1. Знають, що робити (порядок дій, розуміють зміст завдання);

29.2. Розуміють для чого це робиться (які професійні компетентності будуть сформовані)

29.3. Можуть прогнозувати результат самостійної роботи

29.4. Можуть планувати самостійну роботу так, щоб встигати виконувати вчасно

29.5. Вкажіть свій варіант _____

30. Яку роль, на вашу думку, повинен виконувати викладач в процесі самостійної роботи студента? (можна обрати декілька варіантів)

30.1. Організатор і керівник (дати завдання, налаштувати, допомагати)

30.2. Консультант (роз'яснити як це можна зробити)

30.3. Контролер (перевірити і поставити оцінку)

30.4. Ніяку, адже це самостійна робота студента

30.5. Вкажіть свій варіант _____

31. Чи володієте ви достатніми навичками, щоб стимулювати студента активно займатись самостійною роботою?

31.1. Так, володію в повній мірі

31.2. Володію, але недостатньо

31.3. Не володію

32. Як ви вважаєте, чи достатньо засобів у вищому медичному закладі освіти для здійснення самостійної роботи студента ? (навчально-методичного забезпечення - методички, роз'яснення; лабораторій; підручників; спеціалізованих періодичних видань; наукових робіт - монографій тощо)

32.1. Так, в повній мірі

32.2. Щось середнє

32.3. Недостатньо

33. Що, на вашу думку, заважає в організації самостійної роботи студента?

33.1. Недосконале планування (завдань самостійної роботи з різних предметів стільки багато, що студент не встигає усе виконувати)

33.2. Відсутність зацікавленості в ній (нерозуміння з боку студента навіщо це робити)

33.3. Недосконала організація (нерозуміння з боку студента що і як робити)

33.4. Недостатньо засобів, обладнання

33.5. Вкажіть свій варіант _____

34. Чи є у вас прагнення вдосконалити свої педагогічні знання щодо організації самостійної роботи студента?

34.1. Так, я постійно прагну опанувати педагогічні і психологічні знання

34.2. Мені достатньо психолого-педагогічних знань

34.3. Не замислювався над цим

34.4. Вкажіть свій варіант _____

35. Які види і форми самостійної роботи студента, на вашу думку, найбільш сприяють формуванню майбутнього лікаря?

36. Що, на вашу думку, покращить організацію самостійної роботи студента?(можна обрати декілька варіантів відповідей, але не більше 3-х)

36.1. Її раціональне планування (тобто щоб не перевантажувати студента великою кількістю завдань з різних дисциплін)

36.2. Ретельний контроль (тобто, щоб усі виконані завдання були перевірені і оцінені)

36.3. Підвищення вимог з боку викладача

36.4. Повне викладення навчального матеріалу з боку викладача

36.5. Зміст самостійної роботи

36.6. Готовність студента виконувати самостійну роботу (мотивація)

36.7. Навчально-методичне забезпечення (чітке роз'яснення що і як робити)

36.8. Наявність засобів і різноманітного обладнання

36.9. Вкажіть свій варіант _____

Вкажіть деякі свої дані:

37. Стать _____

37.1. Чоловіча

37.2. Жіноча

38. Факультет _____

39. Кафедра _____

40. Стаж роботи _____

Щиро вам вдячний за допомогу!